

RESEARCH PAPERS

from the Department of Social Sciences

Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi

Research Paper no. 8/02

Sociologiske feltanalyser

Anders Mathiesen

Roskilde University, Denmark

Research Paper no. 8/02

Sociologiske feltanalyser

Anders Mathiesen

Roskilde University, Denmark

Research Papers from the Department of Social Sciences, Roskilde University, Denmark.

Working paper series

The Department of Social Sciences is one of the largest at Roskilde University with 43 permanent scientific personnel together with several Ph.Ds, and other teaching staff. Most of the academic personnel have a background in economics, political science or sociology. It is a general goal of our department and the rest of Roskilde University to foster interdisciplinary teaching and research. The later can be seen from the four main research lines of the department, namely:

- ❖ Welfare State and welfare society
- ❖ Public organisation and poliy analysis
- ❖ Innovation and processes of change in service and industry
- ❖ Institutions, actors and institutionalisation
- ❖ Public sector economics, organisation and planning

The Research Papers from the Department of Social Sciences are edited by Associate Professor Sven R. Larson.

Please note that:

The papers are on a 'work in progress' form, which means that comments and criticisms in the form of feed-back are welcomed. For this purpose, the address(es) of the author(s) is specified on the title page. Readers must also be aware that the material of the working papers might be printed later in journals or other means of scientific publication in a revised version.

© The author(s)

All rights reserved. No part of this working paper may be reprinted or reproduced or utilised in any form or by any electronic, mechanical, or other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any information storage or retrieval system, without permission in writing from the author(s).

ISSN 1399-1396

Abstract

Dette arbejdsrapport er en introduktion til den måde den franske sociolog, Pierre Bourdieu i sit videnskabelige arbejde forstår og forholder sig til *den sociale virkelighed* ("le monde sociale"). Den sammenfattende 'feltanalysemodel' (se Figur 3) er en invitation til at forsøge at anvende Bourdieus feltanalytiske perspektiv i forskellige former for *historisk konkrete analyser* af de pågående forandringer i velfærdsinstitutionernes og velfærdsarbejdernes institutionelle betingelser i forbindelse med udlicitering og privatisering af stadig flere af den offentlige sektors velfærdsaktiviteter. En stringent *sociologisk videnskab* må, ifølge Bourdieu, forholde sig til de forefundne forskelle i det sociale rum - i et bestemt historisk samfund på et bestemt tidspunkt og under bestemte sociale og politiske betingelser. *Bourdieus refleksive sociologi* er på én gang en engageret objektivering af undersøgelsesobjektet og samtidig en objektivering af sociologens - analytikerens - engagement i den problematik, som gøres til genstand for sociologisk analyse ("un savoir engagé"). *Sociologiske feltanalyser* kan dels skærpe blikket for de mange konfliktfyldte sammenhænge, som velfærdsinstitutionerne indgår i, og dels kan den præsenterede 'praktiske' feltanalysemodel og Bourdieus prakselogi skærpe blikket for rationalet i *de forandringer 'der sker'* - hvordan det går til at netop disse forandringer sker, og hvordan det går til at de har en bestemt værdi- eller interesseorientering.

Keywords: Habitus, feltbegrebet, kapitalformer, symbolsk vold; modstridende positioner, magtrelationer, historisk konkret; social praksis, praksisformer, praksislogik, prakselogi

Address for correspondence: andersm@ruc.dk

Sociologiske feltanalyser

By Anders Mathiesen, Roskilde University, Denmark

TABLE OF CONTENTS

Indledning.....	6
Sociologiske feltanalyser	6
Indledning.....	6
1. Sociologisk refleksivitet - en måde at anskue verden	8
En videnskabsteoretisk begrundelse - det sociologiske viden-skabsfelt	11
Bourdieu's praksisologiske metodologi - historisering af problemfeltet.....	16
En analysemetode - at konstruere modstridende positioner i problemfeltet	20
Analyseobjektet - sociale og symbolske magtrelationer.....	23
Sociologiske feltanalyser eller socialkonstruktionistiske diskursanalyser	26
Historisk konkrete analyser.....	31
2. En praktisk analytisk tilgang	32
Fra hvilket "synspunkt" anskues problemfeltet	33
Valg af empiri samt undersøgelses- og analysemetoder	35
Projektets teoretiske perspektiv og problemforståelse	36
Projektarbejde kan afgrænses - af praktiske grunde	36
3. En analysemodel for socialvidenskabelige feltanalyser	37
Positioner i praksis	44
Hvad kan feltanalysemodellen bruges til i praksis?	46
Litteratur	48

Indledning

Sociologiske feltanalyser

- om at anvende Bourdieus feltbegreb i historisk konkrete analyser af velfærdsinstitutionernes og velfærdsarbejdernes sammensatte sammenhænge.

"An analysis oriented by the notion of field discovers structures, power relations, and struggles to conserve or transform power relations, so many traits with which one can do a *Sozialwissenschaft* of a totally new type. And in this case one can even ask oneself, but in terms such that one can respond empirically, the question about the form and degree of dependence of the mechanisms and of the functioning of the political field, and therefore of the actions of involved agents, in regard to the determinations (mainly economic and social) exterior to the field".

Pierre Bourdieu. Actes de la recherche en sciences sociales, Mars 1995

Indledning

Når den franske sociolog Pierre Bourdieu taler om sociologisk refleksivitet, er det for at henlede opmærksomheden på virkelighedens - og socialvidenskabelige teories *historicitet* (Bourdieu 2000:79). Det er et signal om, hvordan han forstår virkeligheden - hans ontologi. Bourdieus refleksive sociologi er en engageret videnskab (Modild, POB og ÅuK), en socialvidenskab der fremanalyserer de sociale mekanismer og de sociale magtrelationer, der er de historiske og sociale forudsætninger for bl.a. de voksende sociale forskelle i verden - også i Danmark øges de sociale forskelle - her ved indgangen til det 21. århundrede.

Hvad det betyder i videnskabelig praksis, har Bourdieu sammen med mere end 25 andre forskere anskueliggjort med det kollektive projekt om "*La misère du monde*" fra 1993 (se Mathiesen 2001). Det afgørende kendetegn for en sådan engageret og kritisk anvendelse af samfundsvidenskabelige analyser er, at de forholder sig til de forefundne sociale forskelle - at samfundsvidenskaben forholder sig til den sociale virkelighed ("*le monde sociale*", "*la réalité sociale*"). For Bourdieu er socialvidenskab et analyseværksted - ikke et begrebsværksted, og teori er noget der konstrueres som led i det systematiske empiriske undersøgelses- og analysearbejde. Det er den sociale virkelighed, der er i fokus: "Teori er en foreløbig og midlertidig konstruktion, der tager form i et samspil med empiriske aktiviteter" (REF:145).

Nærværende papir er i mere end én forstand et arbejdsblad. Dels er det en foreløbig rapport fra nogle års arbejde med at forstå og tilegne mig Bourdieus teoretiske perspektiv og hans feltanalytiske arbejdsmetode, og dels sammenfatter fremstillingen nogle af mine erfaringer med 'læsegrupper', projektgrupper og en række specialer som har forsøgt at anvende Bourdieus feltanalytiske tilgang i socialvidenskabelige analyser. Men det er også et papir til at arbejde med som et

hjælpemiddel for studerende og andre interesserede - som en inspiration til selv at arbejde videre med at tilegne sig Bourdieus 'relational mode of thinking' og hans teoretiske bidrag til sociologien og nogle af *hans egne* mere udførlige redegørelser for den prakseologiske metodologi.

Jeg giver kun en stikordsagtig præsentation af nogle af de teoretiske problemer som Bourdieus konfliktteoretiske analysetilgang rejser - *den feltanalytiske tilgang*, og som han selv har forholdt sig til igen og igen. Jeg opfatter kun dette arbejdsrapport som en række stikordsagtige litteraturhenvisninger til nogle af Bourdieus bøger og artikler, hvor læseren kan finde en mere udførlig og sammenhængende redegørelse fra hans egen hånd. Udfordringen til læseren består så i selv at læse og arbejde med nogle af de tekster, hvor Bourdieu folder argumentationen ud og hvor han forklarer nogle af de mest nærliggende 'mislæsninger' - ofte i diskuterende samtaler.

Undervejs har jeg gang på gang tænkt, at Bourdieu og Wacquant med "Réponses" (1992) jo allerede har gjort det arbejde jeg er igang med. De har bare gjort det bedre og langt mere omfattende. (Bemærk at originalens titel er ændret fra en 'handlings-kategori' til en 'disciplin-definition' i både den danske og den engelske titel "Reflexive sociology", hvor den norske titel "Den kritiske ettertanke" (1993) mere fastholder det prakseologiske perspektiv.) Men bl.a. på baggrund af flere års gentagne 'læsegrupper' omkring den noget misvisende oversættelse af netop denne bog "Refleksiv sociologi" (1996), hvor Bourdieu tager til genmæle imod de mange kritikere - og de mange mislæsninger (se også APG:13) - er jeg blevet overbevist om, at der også er behov for en mindre omfattende og mindre overvældende introduktion. Specielt har mange læsegruppe-deltagere og workshop-deltagere efterlyst nogle helt konkrete bud på, hvordan man kan anvende den feltanalytiske tilgang og Bourdieus *relationelle begreber* i praksis (habitus-, felt- og kapitalbegreberne).

Min ambition er både at anspore kolleger og de mere teoretisk interesserede studerende til selv at gøre sig bekendt med Bourdieus mere sammenhængende redegørelser for den *videnssociologiske position*, som er hans bidrag til kampen i det sociologiske videnskabsfelt om sociologiens mere grundlæggende spørgsmål (Bourdieu 2001) - og at skærpe blikket for velfærdsinstitutionernes og velfærdsarbejdernes sammensatte sammenhænge i Danmark. Det første afsnit om *sociologisk* refleksivitet er alene tænkt som stikordsagtige litteraturhenvisninger, der forhåbentlig kan skærpe interessen for de videnskabsteoretiske diskussioner - og for nogle af Bourdieus egne mere omfattende metodologiske redegørelser for de anvendte metoder, analysestrategier og fremstillingsformer i hans forskellige omfattende empiriske arbejder (lige fra "*Sociologie de l'Algérie*" til "*La misère du monde*" og "*Les structures sociales de l'économie*").

Men det er altså også min ambition at anskueliggøre helt konkret, hvordan Bourdieus feltbegreb kan bruges som analytisk optik til at skærpe blikket for velfærdsinstitutionernes og velfærdsprofessionernes 'sammensatte sammenhænge' - og for de modstridende interesser der gør sig gældende i de forskellige 'felter'. Det er formålet med afsnit 2 og 3, hvor jeg præsenterer et bud på en praktisk "*feltanalysemodel*". Tilsammen repræsenterer papiret altså en relativ kortfattet skitsering af en akademisk-teoretisk begrundelse for den analysemodel, jeg i en årrække har arbejdet med og udviklet i min undervisning og forskning: '.. it seems to me imperative to make explicit the intentions and the procedural principles that we put into practice in the research project whose findings we present. The reader will thus be able to reproduce in the reading of the texts the work of both construction and understanding that produced them' (WoW:607).

(Her ses et eksempel på den måde jeg har valgt at citere og henvise til en række af de tekster jeg bruger flere gange. Måske er det lettere at huske en sådan 'forkortelse' af titlen - WoW for *Weight of the World* - end A, B, C, etc. for de forskellige tekster fra samme årstal. I litteraturlisten identificeres først de anvendte forkortelser og herefter suppleres med øvrige titler, der listes på ordinær vis efter forfatter og årstal.)

1. Sociologisk refleksivitet - en måde at anskue verden

Bourdieu's refleksive sociologi er et modstykke til eller et 'svar' på bl.a. modernitetsteoretikernes og nyliberalisternes fokus på individualisering:

"...I'm thinking of what has been called the 'return of individualism', a kind of self-fulfilling prophecy which tends to destroy the philosophical foundations of the welfare state and in particular the notion of collective responsibility (towards industrial accidents, sickness or poverty) which has been a fundamental achievement of social (and sociological) thought." (*Le Monde*, 14. januar 1992 - her citeret fra Acts:7).

Refleksiv individualisering betyder selvoptaget selvbevidsthed (*Selbstbewusstsein*) eller henviser til skolastisk 'selvrelateret tænkning', selv-artikulerede fortolkende diskursive interaktioner (*Filosofisk socialkonstruktivisme* - Hammershøj 2000) etc., hvor virkeligheden med andre ord reduceres til *diskurser* ('vi er gement overladt til *interpretationernes sociale træf*' - *ibid.*) og mere eller mindre dagsordenssættende fortællinger ('*narrativer*'). Selvoptaget refleksivitet er på én gang et resultat af og middel til individualisering, som det bl.a. giver sig udtryk i kapitalismens eller den økonomiske liberalismes dyrkelse af forestillingen om '*economic man*' (se Bourdieu 2000A)

Bourdieu's sociologiske refleksivitet repræsenterer derimod en socialt-bevidst refleksivitet, en engageret sociologisk eftertænkning (Bourdieu GdW:81 og Bourdieu 2001:220), en videnskab der objektiverer - synliggør og materielt relaterer - regulariteter og dynamikker i de pågående forandringer i den forefundne sociale virkeligheds forskellige 'felter'. Til forskel fra en begrebslogisk eller rent diskursiv refleksivitet, og til forskel fra en psykologisk eller fænomenologisk refleksivitet. Sociologisk refleksivitet og refleksiv individualisering og/eller diskursiv refleksivitet repræsenterer simpelthen forskellige verdensanskuelser, en socio-logisk '*historicalist ontology*' (Bourdieu 1993) til forskel fra en begrebs-logisk '*skolastisk fornuft*' (Bourdieu 1998).

Bourdieu's feltbegreb er et relationelt begreb - til forskel fra den analytiske filosofis substantialistiske eller rent formallogiske begrebsdefinitioner, og feltbegrebet er kritisk rettet mod såvel positivismens tiltro til ordenes og de empiriske klassifikationerens tilsyneladende entydighed (WmSC:3f, APG:17ff, FU:44-47,403f, Dist:31ff) som mod den fænomenologiske 'spontane sociologis' brug af metaforiske billeder i stedet for teoretiske forklaringer (LoP:19 og Broady 1991:441, der om Bourdieu's forhold til fænomenologien påpeger, at den afgørende forskel består i at Bourdieu fra de *beskrivende* fænomenologiske analyser netop går videre til sociologiske *forklaringer*). Men den feltanalytiske tilgang er altså også kritisk rettet mod skolastiske akademiske illusioner om universelt gyldig viden (Bourdieu 1988:xvii og 2001:183 - se hertil f.eks. også Flyvbjerg 1991:56,60 og 64).

Med dette arbejdsblad begrundes og anskueliggøres, hvordan man i praksis kan anvende Bourdieus *socioanalytiske* tilgang. Jeg har tidligere anvendt det relationelle feltbegreb til at problematisere og kritisere den relativt udbredte socialkonstruktionistiske anvendelse af diskursanalyser og diskurstheori á la Laclau/Mouffe, hvor virkeligheden - eller i hvert fald den analytiske interesse - ofte synes at blive reduceret til diskursens 'system af begreber og definitioner' (Mathiesen 1999).

Sådanne begrebsanalytiske eller rent tekstlige '*internal discourse analysis*', der bl.a. i forlængelse af Foucault og Derrida forklarer diskurser eller tekster alene ud fra det umiddelbart registrerede analyseobjekt (teksterne eller den teoretiske diskurs), har også Bourdieu kritiseret for at se væk fra de historisk konkrete sociale og kulturelle betingelser, som har muliggjort disse kulturelle fænomener - '*representations*' (Johnson 1993:13f - se hertil også LAW:841ff 'The Power of Form'). Det er et gennemgående tema hos Bourdieu og uløseligt sammenhængende med hans kritik af forestillingerne om 'den frie intellektuelle' og den æstetiserende 'fritsvævende filosof' f.eks. repræsenteret ved Sartre og Heidegger (REF:kap 3 spec. 134ff, SuGS:85-90, Bourdieu 1990:115ff)

Bla. i "The Peculiar History of Scientific Reason" fra 1991 (PHSR) har Bourdieu redegjort mere udførligt for, på hvilken måde hans sociologiske epistemologi (læren om viden) adskiller sig fra

'...the so-called structuralist tradition [...] Michel Foucault's attempt being the most consistent [...] In a manner quite typical of symbolic structuralism, Foucault, being aware that no other works exists by itself, that is, outside of the relations linking it to other works, [...] refuses to look anywhere except in the "discursive field" for the principle that will elucidate each of the discourses inserted in it [...] In short, Foucault transfers to the level of the *symbolic field of possible stances* strategies that arise out of and unfold in the *social field of positions*, thereby refusing to consider any relation between the works and the social conditions of their production' (PHSR:11 - kursiv i original).

Den afgørende forskel mellem Bourdieu og Foucault består i, at Foucault forklarer diskursers betydning alene ud fra "the strategic possibilities of conceptual games" - eller med andre ord begrebs-logisk, hvor Bourdieu altså argumenterer for en sociologisk eller (som han selv kalder det) en praksis-logisk epistemologi (social praksisologi):

'If there is no doubt that the direction of the change depends on the repertory of present and potential possibilities at the given moment, it also depends on the relations of power between the *agents* and *institutions* that, having an absolutely vital interest in this or that of the possibilities put forth as instruments or stakes in the struggles for the "legitimate problematic", strive with all the means and powers at their disposal to see that those possibilities are actualized that best suit their *dispositions* and their *positions*, and thus, their specific interests. [...] Stated more concretely, they try to impose the definition of science that best conforms to their *specific interest*, that is, the one best suited to preserving or increasing their specific capital' (PHSR:12f).

Det er - ultrakort, hvad en videnssociologisk historisering af 'videnskabelig viden' går ud på at få frem i lyset. Forskellige diskurser - f.eks. forskellige teoretiske velfærdssamfundsdiskurser - repræsenterer med andre ord nogle sociale magtrelationer (SNOB:264), som udspringer sig i og mellem forskellige sociale rum *uden for* diskursernes symbolske rum. Forskellige diskurser repræsenterer forskellige

interessepositioner i den sociale virkelighed - som Bourdieu anskuer verden (GdW:20f - se også note 5 nedenfor).

Analogt til Bourdieus feltanalytiske tilgang har jeg i en anden sammenhæng - bl.a. med henvisning til Johannes Andersens diskussion af Laclau/Mouffe's vulgarisering af Gramscis hegemonibegreb i deres diskursteoretiske fremstilling af 'politik som diskursiv praksis' (Andersen 1991:63ff) - udviklet en 'model for de kulturelle og politiske processers handlesammenhænge' (se Figur 1 nedenfor). Denne analysemodel ('boblemodellen') kan henlede opmærksomheden på de sammensatte sammenhænge som *politiske diskurser* indgår i - eksempelvis forskellige sociale og historiske kontekster på forskellige niveauer i henholdsvis kulturelle artikulationsprocesser og bureaukratiske magtudøvelses-processer¹.

Jeg har indledende nævnt, at mit formål med dette arbejdsrapport *dels* er at skærpe blikket for velfærdsinstitutionernes og de forskellige personalegrupper (velfærdsprofessionernes) *sammensatte sammenhænge* gennem sociologiske feltanalyser - og *dels* at anspore særligt interesserede til at gå til originalteksterne for at gøre sig bekendt med Bourdieus *videnssociologiske* position, som han selv opfattede som bidrag til en mobilisering af modstand mod den dominerende nyliberalistiske dagsorden (Bourdieu 2000B:179, 1996 og WKB:183ff).

Ved hjælp af Bourdieus feltteori er det nemlig muligt at fremanalysere - synliggøre - magtteknologier (Herrschaftsmechanismen), der sætter sig igennem også inden for områder hvor der slet ikke skulle være tale om magtudøvelse og magtrelationer, hvis man skulle tro på de almindeligt anerkendte forestillinger om videnskabelig forskning. 'Diese Verhältnisse zu beschreiben, heisst eine Möglichkeit bieten, sie zu verändern' (WKB:202):

'Wenn die von mir vertretene Soziologie sich in irgendeiner Hinsicht von gegenwärtigen und vergangenen Soziologien unterscheidet, dann vermutlich darin, dass sie fortwährend das von ihr geschaffene wissenschaftliche Rüstzeug gegen sich selbst kehrt. In einem grundsätzlichen Sinne reflexiv [*sociologisk refleksivitet* - AM], bedient sie sich der Einsichten in die soziale Determination, denen sie unterliegt, bedient sie sich insbesondere der wissenschaftlichen Analyse (wie jener in *Homo academicus*) der Zwänge und Beschränkungen, die mit einer bestimmten Stellung in einem Feld zu einem bestimmten Augenblick und an eine bestimmte soziale Laufbahn verbunden sind, um deren Auswirkungen in den Griff zu bekommen. Weit davon entfernt, die Fundamente der Sozialwissenschaften zu untergraben, stellt die Soziologie der sozialen Determinanten der soziologischen Praxis vielmehr die Grundlage einer potentiellen Freiheit gegenüber diesen Determinanten dar. Und nur wenn er sich selbst des vollen Gebrauchs dieser Freiheit dadurch versichert, dass er sich unablässig selbst der Analyse unterzieht, kann der Soziologie eine *stringente Wissenschaft* von der sozialen Welt entwickeln' (SuGS:94).

---

¹ Analysemodellen for 'de kulturelle og politiske processers handlesammenhænge' [se Figur 1 nedenfor] bryder med illusionen om den parlamentariske styringskæde, og den problematiserer en overdreven tiltro til retlige reguleringsformer. Modellen kan bruges til at anfægte den akademiske diskurs' bestræbelser på at holde liv i illusionen om et lineært og kronologisk forløb i de politiske processer vedrørende reguleringen af de sociale institutioner og befolkningens adfærd og præferencer etc. Jeg har f.eks. i "UDDANNELSERNES SOCIOLOGI - i velfærdsstaten under forandring" (Mathiesen 2000) i en analyse af 1980'ernes og 90'ernes 'modernisering af den offentlige sektor i Danmark' brugt modellen til at vise *hvordan* det politiske højre og den markedsteknokratiske elite "... via en ændret organisering af den offentlige sektor, ændrede reguleringsformer på alle niveauer i den offentlige forvaltning og derigennem ændrede funktionsrationaler for institutionernes aktiviteter har haft held til at få sat videnssamfunds*diskursens* ekstremt eliteorienterede uddannelsespolitik på den samfundspolitiske dagsorden" (se hertil også PM og Bourdieu 2000).

Bourdieu sociologi - hans videnssociologiske position - er altså på én gang en engageret objektivisering af undersøgelsesobjektet og samtidig en objektivisering af sociologens/den videns-søgendes egen engagement i det udsnit af den sociale virkelighed og *den problematik, som gøres til genstand for sociologisk analyse* (se hertil spec. Bourdieu 2001:183 og POB)².

En videnskabsteoretisk begrundelse - det sociologiske videnskabsfelt

I relation til et socialvidenskabeligt undersøgelsesarbejde kan den nævnte analysemodel (nedenfor i Figur 1) bruges til at få præciseret, hvad det konkrete forsknings- eller studieprojekts *centrale problematik* går ud på - hvor projektets analytiske fokus ligger, og hvilket (problem)felt det udspringer af. Eller med andre ord - hvad det er for 'relationer' (space of objective positions), der konstituerer *den handlesammenhæng, som er det sted i det sociale rum hvorfra projektets undersøgelser og analyser anskuer 'problemet'* eller undersøgelsesobjektet (- *stance* eller 'stillingtagen' refererer tilsvarende til position i det symbolske rum (se RCFP:21, WoW:183 - og afsnittet nedenfor om 'positioner i praksis')). Analysemodellen for socialvidenskabelige feltanalyser (Figur 3 nedenfor) kan ses som et udkast til en socialvidenskabelig arbejdsmetode med inspiration fra Bourdieus feltbegreb og hans prakseologiske metodologi, og denne feltanalysemodel er en videreudvikling af "boblemodellen" i Figur 1.

I sådanne sociologiske feltanalyser er det den sociale virkeligheds relationer mellem konkret handlende mennesker og deres historisk konkrete betingelser, der har analytisk interesse (FU:404 - 'systemer af forskelle'). Analyseobjektet er ikke den dominerende teoretiske diskurs (tidsånden). Udgangspunktet kan godt være tekster eller interviews og nedskrevne observationer, men det er vigtigt at holde fast i at analyseobjektet ikke er ord og begreber ('dagligdagens og den akademiske verdens vanetænkning'). Formålet er at fremanalysere teksternes og diskursernes *sociale betydning*, at bruge den umiddelbare forståelse af verden som middel til at objektivere de sociale (forskels)strukturer, de sociale magtrelationer og 'de forhold der muliggør en doksisk erkendelse af den sociale virkelighed' (Paris:226)³.

'Anders gesagt, ich glaube, dass die Schwierigkeit, denen die Leser von "*Die Feinen Unterschiede*" [Distinktionen] begegnet sein konnten, daher rührt, dass man, um diesen sozialen Raum sichtbar zu machen, gezwungen war, die Dinge sichtbar zu machen, die in diesem sozialen Raum vorhanden sind, das heisst Individuen, Institutionen etc., aber *was wirklich existiert, ist der Raum* [...] Diese unsichtbare Realität, die man nicht mit dem Finger berühren kann und die gleichwohl der Ursprung für die Mehrzahl unserer Verhaltensweisen ist, die ich sozialen Raum nenne' (WKB:162).

---

² Kort tid før jeg afsluttede arbejdet med dette papir, udkom endnu en bog som alle der arbejder seriøst med Bourdieus forfatterskab og virke ikke kommer uden om at forholde sig til: "*INTERVENTIONS 1961-2001 Science sociale et action politique*" (Bourdieu 2002). Denne udgivelse samler næsten 100 artikler og tekster fra tidsskrifter, bøger, konferencer, demonstrationer, udtalelser etc., der med al ønskelig tydelighed viser at Bourdieu lige fra begyndelsen omkring 1960 i Algier havde en klar forståelse af sit *videnskabelige arbejde* som en både engageret og ansvarlig politisk stillingtagen til 'tidens stridsspørgsmål'.

³ Se hertil Bourdieus forskellige uddybninger af det tilbagevendende Pascalcitat (f.eks. APG:30, Ref:113, Paris:217, PM:130, GdW:39, Understanding - WoW:607ff og Participant Objectivtion - POB).

Denne kortfattede reference til 'Distinktionen' (1979), hvor feltbegrebets betydning (= 'socialt rum') præciseres, medtages her som en advarsel mod den udbredte overfladiske misbrug af Bourdieus analyser af det sociale rum (i Danmark f.eks. repræsenteret ved den privat-praktiserende sociolog, Henrik Dahl), hvor opmærksomheden begrænses til erklærede subjektive smagspræferencer og umiddelbart iagttagelige forskelle i adfærdsformer. Bourdieus analyser havde netop til formål at anfægte den 'mekaniske' oversættelse af overfladiske 'livsstils-markører' og vareforbruget til moderne politiske budskaber og teorier om at klasserne - og klassekampen - er et overstået problem i overflods- og forbrugersamfundet, hvor enhver frit kan vælge sin egen kultur (SuGS:31, Modild:52f).

Bourdieu har siden "Distinktionen" lavet en række andre omfattende empiriske feltanalyser - Homo Academicus (1984), State Nobility (1989), The Rules of Art (1992), Les structures sociales de l'economie (2000). Det mest afgørende eksempel er nok det kollektive værk om 'Verdens Elendighed' (1993 - WoW). Verdens Elendighed kan også - i kontrast til hans allerførste empiriske undersøgelse i Algeriet ("Algérie 60", genudgivet i Bourdieu 2000B) - ses som en 'Ethnographie der modernen Arbeitsgesellschaft' (Schultheis 2000:184). I løbet af 90'erne har Bourdieu yderligere i forlængelse af bl.a. "Legitimation and Structured Interests in Weber's Sociology of Religion" (en revideret udgave af hans meget tekstnære genlæsning af Weber - se Bourdieu 1971/1987) og "The Force of Law - Toward a Sociology of the Juridical Field" (San Francisco 1987) præsenteret en række mere diskuterende skitser til analyser af andre 'aktivitets-felter'. Senest har han i "*Propos sur le champ politique*" (Lyon 2000) sat fokus på det politiske felts aktiviteter og feltets relationer til henholdsvis det journalistiske og det socialvidenskabelige felt (se også Bourdieu 1995 og "Om TV - og journalistikkens magt". 1998).

Specielt det socialvidenskabelige felt har han sat fokus på i "*Les usages sociaux de la science - Pour une sociologie clinique du champ scientifique*" (1997 - se GdW). Her skitseres, hvordan han opfatter videnskabelige aktiviteter som 'relativt uafhængige felter'. Det var Bourdieus bidrag til en seminarrække Institut national de la recherche agronomique (INRA) i Paris arrangerede om, hvordan man kan udvikle nogle nye organisatoriske rammer for socialvidenskabeligt arbejde, som på én gang kan sikre en høj grad af videnskabelig autonomi og samtidig være det faglige grundlag for at kunne udføre 'nyttige' anvendelsesorienterede forsknings- og udredningsopgaver.

I dette seminaroplæg (Paris, 11. marts 1997) påpegede Bourdieu endnu engang, at ikke mindst det sociologiske videnskabsfelt er et politisk kampfelt:

"Jedes Feld, auch das wissenschaftliche, ist ein Kräftefeld und ein Feld der Kämpfe um die Bewahrung oder Veränderung dieses Kräftefeldes [...] Was sich also im Feld gegenübersteht, sind konkurrierende soziale Konstruktionen, Repräsentationen (mit allem, was der Wortsinn an jener Theatralischen Darstellung einschliesst, die dazu bestimmt ist, eine Sichtweise - 'une manière de voir' - sichtbar und geltungsfähig zu machen), realistische Repräsentationen allerdings, die den Anspruch erheben, auf einer 'Realität' zu beruhen die mit allen Mitteln der Durchsetzung ihres Urteils ausgestattet ist, mit dem gesamten, kollektiv angehäuftem und kollektiv angewandtem Arsenal von Methoden, Instrumenten, Techniken..."(GdW:29, se også PM:113 og Modild:45).

Specielt for det sociologiske videnskabsfelt gælder, ifølge Bourdieus videnssociologiske position, at 'objektiveringsarbejdet' er den afgørende videnskabelige 'virksomhed' (se POB og Bourdieu 2001:183f). Her er det feltteoriens repræsenterer et 'brud' med de dominerende forestillinger om universelt gyldige teorier om den sociale virkelighed (Bourdieu 2000:79), idet socialvidenskabeligt

arbejde ud fra Bourdieus prakseologiske position simpelthen består i at *objektivere* videnskabsfeltets historisk konkrete modstridende positioner:

'den partielle und interessegeleitete Objektivierungen der Feldangehörigen wird eine Objektivierung des Feldes als Ensemble von Blickwinkeln entgegnet [...] Diese objektivierende Distanzierung besteht darin, jene Sichtweisen in einem Raum der Stellungnahmen zu verorten ['*stance*', '*prises de position*'] und auf die entsprechenden Stellungen ['*objective position*'], sie gleichzeitig ihres "absolutistischen" Anspruch auf Objektivität zu enteignen (die mit dem Trugbild einer Abwesenheit der Sichtweisen zusammenhängt) und sie zu *erklären*, verstehbar, einsehbar zu machen' (GdW:39 - se PHSR:25).

Allerede i en tidligere større artikel fra 1975 om "The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason" argumenterede Bourdieu for at sociologi aldrig kan være neutral, upolitisk eller apolitisk:

'...fordi det der står på spil i den interne magtkamp i samfundsvidenskaberne, er videnskabelig autoritet, det vil sige magten til at producere, påtvinge og indpode en legitim *opfattelse af den sociale virkelighed*, hvorved det samtidig kommer til at handle om en kamp mellem sociale klasser i det politiske felt. Derfor kan positionerne i den interne kamp aldrig få samme uafhængighed af positionerne i de eksterne magtkampe, som man kan konstatere i det naturvidenskabelige felt.

Forestillingen om en neutral samfundsvidenskab er en fiktion - tilmed en fiktion med en bestemt interesseorientering ('interested') - der gør det muligt at fremstille en neutraliseret og sløret version af den dominerende fremstilling af den sociale virkelighed som om det er en videnskabelig beskrivelse, der på det symbolske plan er så meget desto mere effektiv, som den i et vist omfang er uigennemskuelig ('misrecognizable'). *Sociologien kan ikke undgå at tage parti i de politiske kampe*, når den afdækker de sociale mekanismer, der sikrer opretholdelsen af den etablerede orden og hvis egentlige effekt på et symbolsk plan udspringer af en manglende erkendelse ('misrecognition') af deres rationale og deres måde at fungere på' (REF:51 kursiv i orig. - oversættelsen er korrigeret ud fra 1975:36, se også LAW:851).

For en uddybning kan - i relation til Bourdieus egne empiriske analyser - henvises til hans diskussion med Loic Wacquant om "*State Nobility*" (se RCFP), og specielt kan henvises til den skitse til en analyse af det sociologiske videnskabsfelt, der var Bourdieus bidrag til en international conference om "Social Theory for a Changing Society", som han organiserede sammen med hovedeksponenten for Rational-Action-Theory, James Coleman (i Chicago april 1989). Bourdieus bidrag til diskussionen var en skitsering af det sociologiske videnskabsfelt - hvor han kort karakteriserede feltets dominerende og forskellige dominerede 'points of view' (se rammen om 'Det sociologiske videnskabsfelts dominerende position i 1990'erne'-side 15). Fremstillingen var udformet som en argumentation for 'a transformation of the *social organization of scientific production and communication*' - dvs. en ændret organisering af vidensproduktionen (se Epilogue:374). Også ved denne lejlighed henledte han opmærksomheden på det særegne ved sociologers videnskabelige arbejde:

'We see at once that sociology is in a unique situation. Due to the fact that he or she produces *representations of the social world* endowed with the authority of science, the sociologist is engaged willy nilly, whether he or she knows it or not, in the symbolic struggles for the imposition of legitimate principles of vision and division of the social world involving other specialists in symbolic production. (The Greeks called this common principle of vision and division *nomos*) [...]

Thus sociology partakes at once of two radically discrepant logics: *the logic of the political field*, in which the force of ideas is mainly a function of the power of the groups that take them to be true; and *the logic of the scientific field*, which, in its most advanced states, knows and recognizes only the "intrinsic force of the true idea" of which Spinoza spoke, [...] how well propositions and procedures conform to the rules of logical coherence [...]

In the political field, the propositions that win are those that Aristotle called *endoxic*, that is, propositions that must be taken into account because people of importance, people who muster a lot of social power, would like them to be true. To say of a proposition or an opposition that it is endoxic is to say that it partakes of the *doxa*, that it belongs to common sense, to the ordinary vision of the world' (Epilogue:375-76, ad Spinoza se Modild:45).

Bourdieu sammenfatter her - igen ultrakort - den teoretiske begrundelse for at anskue socialvidenskab / sociologi som et videnskabsfelt, og det er altså også den afgørende begrundelse for, at jeg i dette papir *ikke* opfatter socialvidenskab som en videnskabsdisciplin ('et system af begreber og definitioner' - jvf Kuhn's paradigmatheori, PHSR:17 og GdW:18).

Analysemodellen for socialvidenskabelige feltanalyser (Figur 3 nedenfor) har derimod som grundantagelse, at socialvidenskabelige analyser indgår i et videnskabsfelt, hvor der til stadighed pågår tovtrækkerier om 'gyldighedskriterierne' for, hvad der kan anses for god/legitim socialvidenskab. Her kan så aktuelt (2002) tilføjes, at samfundsvidenskabernes og specielt sociologiens 'særegne' situation ikke bliver mindre problematisk i en situation, hvor universitetsforskning i stigende grad markedsorienteres for at opnå eksternt finansiering, og hvor der er overvejelser om en *stærkere* ledelse på universiteterne med 'eksternt' udpegede ledere. Det erklærede formål med en sådan ændring af ledelsesorganisationen er netop at give '*the logic of the political field*' øget vægt/magt i universitetsfeltet.

Den analysemodel for 'socialvidenskabelige feltanalyser', som præsenteres nedenfor (se også note 2), repræsenterer med andre ord *en bestemt opfattelse af socialvidenskab* - velvidende at der er andre (og mere udbredte) opfattelser, der også er legitime. Men her er udgangspunktet altså den opfattelse, at uddannelsen i socialvidenskab går ud på at give de studerende kendskab til og at udvikle praktisk teoretisk indsigt i den sociale virkelighed og dens institutioners måde at fungere. Lidt mere præcist formuleret repræsenterer denne opfattelse en ambition om:

- gennem socialvidenskabeligt arbejde at give deltagerne *kendskab* til samfundets objektive sociale strukturer, de administrative og institutionelle strukturer og de organisatoriske netværk;
- og gennem socialvidenskabeligt undersøgelses- og analysearbejde at give deltagerne mulighed for at tilegne sig *praktisk teoretisk indsigt* i disse forskellige strukturers relationer til de (felt)konstituerende sociale magtrelationer mellem *modstridende positioner* repræsenteret ved institutionelle repræsentanter for organiserede grupper og/eller konkret handlende menneskers stillingtagen.

En sådan socialvidenskab giver viden om den strukturelle *fordeling af ressourcer* (materielle, kulturelle og sociale), og den synliggør de *sociale mekanismer* der spiller en afgørende rolle i fastholdelsen af den etablerede sociale orden (de forefundne sociale forskelle). Sådanne socialvidenskabelige analyser har jeg - polemisk i relation til de dominerende diskursteoretiske positioner - valgt at kalde *praktiske* diskursanalyser. Men det er altså samtidig mit bud på at lave 'bourdieuske' feltanalyser.

DET SOCIOLOGISKE VIDENSKABSFELTS DOMINERENDE POSITION I 1990'ERNE

Med kritisk afsæt i bl.a. Randall Collins' rent strukturelle *beskrivelse* af den sociologiske videnskab som en flerhed af uddifferentierede, fritstående specialdiscipliner (Collins 1986) sammenfattede Bourdieu i 'Epilogue' (1991) den dominerende position i tre punkter:

- Som en reaktion på 1970'ernes forskellige marxistisk inspirerede protestbevægelser og 1980'ernes mange autoritets- og værdiopløsende teoretiske bestræbelser ('the international of the dominated' - f.eks. 'the rise of feminism', 'all manners of constructivism from Goffman to Garfinkel' og Bourdieus feltanalytiske praksisologi) udgår den dominerende position fortsat fra en udtalt grundantagelse om en samlet og enig videnskabsdisciplin, forestillingen om en universelt gyldig generel sociologisk teori og et enigt forskersamfund - 'a nostalgic yearning for the unique and unitary *nomos*, that is, the common principle of vision and division [...] the combination of functionalist theory and positivistic methodology'.

- 'Never have the means of scientific production (and the legitimate means of scholarly publication) been more concentrated in the hands of the positivist quantitativists, [who are] universally inculcating the idea, which encapsulates a "theodicy" of their scientific power, that methodology can substitute for theory and in striking a new hegemonic alliance between all manners of *empiricist methodology* (as represented, for instance, by status attainment research, new methods of log-linear analysis and network analysis) and modernized versions of methodological individualism, that is, the *theory of rational action* immanent to neoclassical economics'. Den dominerende position repræsenterer en i bogstavelig forstand akademisk formalisme, der afgrænser sociologisk videnskab til det der kan *observeres*, *kvantificeres* og *måles*, og som (i forlængelse af Karl Popper) har reduceret sociologiens objekt - 'det sociale' - til de synlige resultater af individers bevidste handlinger og holdninger (Brante 1997:322). Sociologiens analytiske fokus søges reduceret til forstående interaktion mellem individer (Coleman 1986 om surveymetodens metodologiske implikationer) og i den udvidede form som 'organizational interactions between "*constructed social organizations*" and "*corporate actors*" in constellations of organizations' - dvs. *metodologisk interaktionisme* og kommunikativ interaktion i, udenfor og mellem virksomhedsnetværk/koncerner på det globale marked (Coleman 1991, Ahrne 1997 og Bourdieu 2000D:241).

- 'The leading American establishment sociologists (der repræsenterer den dominerende position i det internationale sociologiske videnskabsfelt - AM) tend to overlook everything that occurs *outside* of the United States', og denne position har ophøjet den nyliberalistiske "spirit of calculation" til universel gyldig norm for forklaring af 'human agency'. 'The Chicago Boys' har, som udviklingen i løbet af 1990'erne dokumenterer, formået at fastholde og skabe fornyet tilslutning til '...the principle of economy as propensity and capacity to economize or minimize expenditure', 'the logic of the monetary economy' - eller med andre ord *ressourcemanagement* (Bourdieu 2000A:25).

'The new International of the dominant that recently emerged around *Commentary* and *Commentaire* has gone from conservative to reactionary politics under the impact of the student movements of the late 1960s and of the collective trauma that these movements caused, from Berkeley to Paris and Berlin, to a whole generation of centrist or even liberal professors. The connections that were until then informal have become organized (a good instance of "constructed social organization" dear to James Coleman) around establishment foundations and neoconservative journals' (Epilogue:382). - Den dominerende position i det sociologiske videnskabsfelt repræsenterer med andre ord *det nye højre* (jvf. Mathiesen 2000:166f).

[Redigeret på grundlag af Pierre Bourdieu: "*Epilogue*" (1991) og "*Making the economic habitus*" (2000A)]

Bourdieu's prakselogiske metodologi - historisering af problemfeltet

'Bourdieu'ske' feltanalyser kan f.eks. sætte fokus på velfærdsinstitutionernes og velfærdsprofessionernes institutionelle betingelser, eller de kan sætte fokus på institutionernes sociale aktiviteter, og det er her vigtigt at analysere *relationerne* mellem forskellige institutionelle betingelser og de konkrete sociale aktiviteter og kulturelle praksisser i eller i tilknytning til de forskellige sociale institutioner - eller med andre ord: analyseobjektet er *relationerne mellem de forskellige felters institutioner og deres forskellige personalekategorier* (herunder ikke mindst deres forskellige måder at gøre arbejdet) og *relationen* til aktiviteterens målgrupper (Mathiesen 1999A:62f).

Den grundlæggende analyseenhed er ikke individuelle holdninger og handlinger, 'but *institutions or - to be more precise - objective relations between institutional or organizational positions*' (Epilogue:381). Sådanne analyser kan tage udgangspunkt i de konfliktfyldte kulturelle processer eller de lige så konfliktfyldte praktisk politiske processer (i det bureaukratiske felts forskellige administrative underfelter). Som hovedregel kan det for det enkelte undersøgelsesarbejde anbefales at tage udgangspunkt i - eller med andre ord at anskue problemfeltet ud fra - en mere afgrænset *konkret handlesammenhæng* [se Figur 1].

Det gælder ikke mindst, hvis man deler antagelsen om, at den mest avancerede form for indsigt og forståelse opnås ved at forskere/studerende placerer sig selv i den kontekst de studerer, som det andetsteds er formuleret (Flyvbjerg 1991:155ff - se også REF:98 og Schultheis 2000). Her er det så Bourdieu formulerer kravet om at objektivere det '*synspunkt*' i det sociale rum, hvorfra undersøgelsesobjektet anskues⁴:

that is, as a view taken from a point in a space of contending positions [...] I hold as an absolute prerequisite of politically responsible sociology the reflexive approach that leads the scientist to uncover the *social roots* of his or her political and scientific dispositions, investments in the field, and even the purest of theoretical choices' (Epilogue:385 - se også POB, WKB:167).

Praktiske diskursanalyser omfatter altså både *objektive* sociale strukturer og aktiviteter og forskellige *symbolske 'repræsentationer'* af den samme sociale virkelighed (f.eks. forvaltningens mange policy-dokumenter, feltdagbogens situationsobservationer i form af sprogligt fastholdte iagttagelser og/eller beskrivelser af subjektive oplevelser og 'indtryk' i mere eller mindre sammenhængende diskursive konstruktioner - REF 129 n76). Der er, som allerede nævnt, andre opfattelser af diskurser - f.eks. mere skolastiske og formalistiske måder at forholde sig til 'akademiske diskurser', hvor den sociale virkeligheds fænomener og problemer undertiden reduceres til illustrerende vedhæng til systemer af begreber og definitioner i den teoretiske diskurs (se "*Ce que parler veut dire*" 1982 og f.eks. Nils Bredsdorffs kritik af anvendelsen af diskursteori inden for politologi 2002).

---

⁴ Hvad det i praksis kan betyde for analysearbejdet, viser en formulering fra et projekt om 'debatten om regeringens indsats mod negativ social arv': "Det er først forholdsvis sent i processen, at vi forstår, at vi også opererer med en optik, som disponerer vores videnskabelige stillingtagen. Inden vi gjorde os klart hvor i feltet vi så problematikken fra, var det problematisk at analysere materialet, idet alle ytringerne havde samme værdi. Vi havde ikke noget at forholde dem til og kunne ikke se relationerne imellem positionerne; alle interesseorienteringerne lød overbevisende i forhold til afsenderens rationaler. Efter at have indset, at vi ser og forstår debatten ud fra *restgruppernes* position [i det uddannelsespolitiske felt], er det blevet nemmere at forholde os kritisk til analysematerialet, idet vi bruger vores forståelse af restgrupperne som et prisme til at se analysematerialet igennem." (Andersen m.fl. 2000:26)

I denne sammenhæng skal betegnelsen praktiske diskursanalyser altså henlede opmærksomheden på:

1. at der er tale om en praktisk anvendelse af diskursanalyser i konkrete socialvidenskabelige undersøgelses- og analysearbejder, hvor tekstanalyser alene er et middel til at skærpe blikket for *diskursens sociale betydning*, dvs. som forskellige symbolske repræsentationer af de feltkonstituerende modstridende positioner (Schultheis 2000:179),
2. at der er tale om analyser af *den sociale virkelighed* og konkrete menneskelige aktiviteter (herunder selvfølgelig også 'talehandlinger') (LoP:145 og Vive:781), hvor der sættes fokus på
  - sammenhænge som relationer mellem positioner (*kapital-forskelle*)
  - konfliktfyldte processer (*felter*)
  - konkret handlende mennesker (*habitus*).
3. Endelig henviser 'praktiske' til Bourdieus socialvidenskabelige ambition om, gennem sociologiske analyser at få indsigt i 'sociale lovmæssigheder og de *historiske konkrete* forudsætninger og de *sociale* betingelser, der giver dem gyldighed' (Paris:226, REF:179, Etter:258 og TV:62ff). En socioanalyse, der blotlægger undersøgelsesobjektets 'skjulte' praktiske sammenhænge, er en særlig form for sociologisk analyse (WoW:512).

Med betegnelsen prakseologi henviser Bourdieu til, at hans sociologi tager udgangspunkt i social praksis - *den sociale virkelighed* og ikke kun den dominerende diskurs (*tidsånden*). I den sociale virkelighed indgår selvfølgelig også en masse forskellige mentale strukturer (som bl.a. giver sig udtryk i forskellige diskurser, kategorier og teorier), men disse mentale strukturer ('practical schemata of perception') er - som Bourdieu anskuer virkeligheden - produkter af historisk konkrete menneskers sociale praksis i bestemte historiske samfund. Også de mentale strukturer er med andre ord formet af de agerendes kropsliggjorte erfaringer af og i de sociale strukturer, som selv er resultater af generationers historiske virke ('the historical work of succeeding generations') og af de modsætninger, spændinger og magtrelationer der konstituerer dem som felt. Så ultrakort sammenfatter Bourdieu undertiden selv habitus-teorien. Og denne de sociale strukturers og de mentale strukturers *dobbelt historicitet* er det altså, de reflektivt sociologiske analyser skal objektivere - synliggøre⁵-.

---

⁵ Se hertil INVT:139 eller Rép:113 - da den danske oversættelse i Refleksiv Sociologi (1996) kan misforstås. For en lidt mere udførlig forklaring kan henvises til "Paris-seminaret" (1987) og "Understanding" (WoW).

Wacquant kalder Bourdieus videnssociologiske position for 'radikal historicisme'. I en samtale med den norske oversætter af "Réponses" (1992 - den franske originaludgave af Refleksiv Sociologi) foretrækker Bourdieu selv betegnelsen 'realistisk perspektivist' (Etter:264) - af sammenhængen fremgår, at det bl.a. skal understreges at han ikke bare anlægger et frit eller spontant *tænkt* perspektiv (et idealistisk perspektiv). Det er lidt mere ekspliciteret i "Socialt rum og symbolsk magt" fra 1986, hvor han med udgangspunkt i den sammensatte benævnelse: 'konstruktivistisk strukturalisme eller strukturalistisk konstruktivisme' præciserer, at han anskuer den sociale virkelighed som konstitueret af "objektive sociale strukturer, som er uafhængige af de agerendes bevidsthed og ønsker (*consciousness and will*)". Men også her understregede han strukturens historicitet, samtidig med at han gjorde opmærksom på, at de mentale analyse- og konstruktionskategorier er udsprunget af agenternes erfaringer med bestemte historiske strukturer (Bourdieu 1994:52ff). Endelig har én af hans tyske oversættere, Franz Schultheis (2000), i en samtale med Bourdieu karakteriseret hans livslange sociologiske projekt som 'en slags radikaliseret historisk materialisme' (s166), hvor det gennemgående perspektiv har været sociologiske analyser af 'de symbolske magtrelationer' og de forhold der muliggør at de fungerer (ibid:179 - se også SuGS:72, Berlin 1991 og WKB:166).

Det er Bourdieus socialvidenskabelige ambition at historisere bl.a. de forskellige gængse sociologiske teorier og på denne måde synliggøre teoriernes historiske oprindelse og deres sociale betydning historisk og aktuelt. Det er en sådan *historiserende metodologi* der ligger til grund for feltanalyse-modellens anvisninger (Figur 3 nedenfor) om at fremanalysere - synliggøre - f.eks. forskellige aktuelle politiske *diskursers sociale betydning*, hvor diskursanalyserne alene bruges som middel til analytisk at konstruere 'the space of objective relations (*structure*) of which the communicative exchanges we directly observe (*interaction*) are but the expression' (INVIT:256).

Som det gerne skulle fremgå af afsnittet ovenfor om det sociologiske videnskabsfelt, har Bourdieu en ambition om at 'overkomme' de gængse dichotome modstillinger af f.eks. på den ene side socialfysikkens positivistiske brug af statistik til at beskrive virkeligheden 'som ting' (f.eks. repræsenteret ved Durkheim - Dist:243) og på den anden side socialsemiologi og socialkonstruktivisme, der reducerer den sociale verden til et aggregat af mentale forestillinger (f.eks. repræsenteret ved Harold Garfinkel og Erving Goffman - *ibid*:244). Til det formål foreslår Bourdieu så at indføre de agerendes praktiske viden i socialvidenskab (*"The Logic of Practice"*) som led i kampen om kategorierne for at anskue verden. Allerede i "Distinktionen" (1979) hed det bl.a. i konklusionen: 'Det er en glemte dimension ved klassekampen at de individuelle eller kollektive klassifikationskampene har som mål å forandre kategoriene for persepsjon og vurdering av den sosiale verden, og gjennom det å forandre den sosiale verden selv' (Dist:245).

Magtudøvelse med kulturelle midler eller *symbolske vold* er en problematik, der går gennem hele forfatterskabet (se note 5). Det afgørende eksempel må være "La misère du monde" (1993), der med en lang række konkrete eksempler (case-historier) anskueliggør, hvordan den *ny-liberalistiske* måde at anskue verden i høj grad har været med til 'å forandre den sosiale verden selv' siden slutningen af 1970'erne (se LoP:135f, LSP:236 og Bénatouil 1999:382 for en uddybning). Selv har Bourdieu igen og igen påpeget - som f.eks. i en diskussion fra 1990 der fornylig er blevet genudsendt, at magt hverken er en substans (guld) eller en psykologisk egenskab (karisma):

'Eine Genealogie, wie Sie sagen, der Herrschaft zu machen, bedeutet, die Macht gleichzeitig in den *sozialen Mechanismen* zu suchen, die Strukturen herstellen, wie auch im *Kopf der Individuen* [dvs. mentale strukturer - AM]. Wir sind über diesen *Habitus*, über diese inkorporierte Geschichte, immer versucht, Komplizen der Zwänge zu sein, die auf uns wirken, mit unserer eigenen Beherrschung zu kollaborieren. Ich denke, dass das Zentrum meiner Arbeit darin besteht, die Fundamente der symbolischen Formen von Herrschaft zu analysieren [...] so viele Mächte deren Gemeinsamkeit darin besteht, dass sie sich gewissermassen von Struktur zu Struktur ausüben. Es sind Mächte, die in den objektiven strukturen enthalten sind, in der struktur der Löhne, dem kolonialen Kräfteverhältnis, der Struktur universitärer Macht etc., und die zugleich im Kopf der Akteure sind - wie solle ich es sagen? Diese Strukturen können nur dank der Komplizenschaft der Akteure funktionieren, die de Strukturen verinnerlicht haben, nach denen die Welt organisiert ist' (WKB:166).

Disse stikordsagtige citater og henvisninger skal - som nævnt i indledningen - alene eksplicitere, at Bourdieu helt bevidst 'bryder med' / tilsigter at adskille sig fra ret mange andre *teoretiske positioner* inden for det sociologiske videnskabsfelt (se PHSR for en mere udførlig teoretisk redegørelse). Men det betyder ikke, at han dermed forkaster alle de sociologiske klassikere og alle sine samtidige konkurrenter. Tværtimod synes han snarere at have lært en masse af mange af dem han distancerer sig fra (se f.eks. IOW:28 og Bourdieu 2000C om at anvende Max Weber

på Max Weber; senest og mest udførligt i Bourdieu 2001:184-211). Det er netop *de teoretiske forskelle* der konstituerer det sociologiske videnskabsfelt. Denne stadigt pågående forholden sig til og diskussion med det sociologiske videnskabsfelts 'contending positions' er en afgørende del af 'ce travail d'objectivation du sujet de l'objectivation' - objektiveringen af det objektiverende subjekt (ibid:183). Og hans position - hans projekt har gennem alle årene gået ud på gennem historisk konkrete analyser at *synliggøre grundlaget for symbolsk magtudøvelse* (SuGS:90).

Feltbegrebet er udviklet som en indsigtsgivende måde at stille spørgsmål til den sociale virkelighed (REF:96, Paris:214 og 237, Etter:250, Pinto 1999:108, ÅuK:156), og det 'overordnede magtfelt' (*champ du pouvoir*) er Bourdieus svar på - eller modstykke til - både stukturalistiske og institutionalistiske statsteorier (SNOB:263ff, RCFP:42, INVIT:114, Paris:211 og 238f, APG:kap4 spec.106, PM:103 og Bourdieu 1997B). Ultrakort formuleret henviser begrebet om 'det overordnede magtfelt' til et kampfelt hvor de dominerende positioner i det økonomiske felt, det akademiske felt, det bureaukratiske felt, det juridiske felt, det politiske felt etc. (dvs. de økonomisk, de akademisk og informationsmæssigt, de administrativt og politisk "bemidlede" etc.) kæmper om '*principperne for hvordan man skal anskue og opdele verden*' i den fællesskabskonstituerende sociale orden [med gyldighed for et samfund - for nu at bruge en klassisk formulering] (Berlin:487). I denne kamp om retten til at fastsætte 'principles of vision and division' for statens og de offentlige institutioners aktiviteter spiller det politiske felt en afgørende rolle:

'Le jeu politique a pour enjeu le monopole de la capacité de faire voir et de faire croire autrement [...] Le travail proprement politique qu'accomplissent ces professionnels, attachés à faire voir et à faire croire, à imposer le classement légitime ou légal (officiel)' (Bourdieu 2000:68 og 97). Her indtager de intellektuelle, de akademiske eksperter, en særlig rolle: 'die Intellektuellen sind Herrschende in beherschter Stellung' som kun under særlige forhold med støtte fra 'die schlechthin Beherrschten, die *laboratores*' kan tage kampen op mod de herskende i magtfeltet (SuGS:39f, RCFP:24).

Feltbegrebet er oprindeligt konstrueret som et alternativ til Webers udtalte metodologiske interaktionisme, og det blev netop formuleret som en analytisk optik der kan bruges til at sætte fokus på den sociale virkeligheds mange modstridende interesser og dermed på sociale magtrelationer i en historisk konkret social virkelighed i et bestemt historisk samfund (GdW:12 og spec. RCFP samt Bourdieu 1971/1987). Den feltanalytiske tilgang repræsenterer en social prakseologi med *konfliktuel socialitet som metodologisk princip*, hvor der sættes fokus på modstridende positioner i det sociale rum, og Bourdieus mange empiriske og historiske analyser har det til fælles, at de anfægter etablerede magtrelationer, og at de anfægter den etablerede socialvidenskabs prætentioner om at anerkendte teorier skal have universel gyldighed til enhver tid (f.eks. REF:102, Paris:224, Epilogue:378f; se også Flyvbjerg 1991:64 og 87).

En skolastisk sociologi, som foregiver at være interesseneutral, vil derimod helt selvfølgelig undlade at anfægte 'sandheder' og teorier, der nyder anerkendelse i det omgivende samfund (se Epilogue:384 og iøvrigt ovenfor om det sociologiske videnskabsfelts relation til det politiske felt); eller den dominerende skolastiks fortalere vil helt bevidst - og *kynisk* - forsøge at fremstille den dominerende tidsånd som universelt gyldig viden (REF:192⁶). Bourdieu har fornylig i tilknytning til en

---

⁶ I samtalerne med Wacquant påpeger Bourdieu, at analyser af den sociale virkelighed desværre både kan bruges kynisk og klinisk. En *klinisk* anvendelse af de videnskabelige analysemetoder og -resultater betyder at forskeren i højere grad kan objektivere sin egen position i det videnskabelige felt, sin egen relation til undersøgelsesobjektet, og det formulerer

diskussion om globaliseringsdiskursen med eksplicit henvisning til de neoliberale "Chicago Boys" eksemplificeret, hvad en sådan kynisk anvendelse af videnskab går ud på:

'Es gibt diesen Diskurs über den *welfare state*, der die Faulheit ermutigt [f.eks. Coleman 1991], ein alter amerikanischer Diskurs der mit einer calvinistischen Tradition der *self help* zusammenhängt. Viele Sachverhalte, die uns als reine und universelle Ökonomie verkauft werden, sind vielleicht nichts als die verallgemeinerung einer ganz bestimmten historischen Sichtweise, der Sichtweise der amerikanischen Welt [...] Zur Zeit spricht man auf der ganzen Welt von nichts anderem als von Verantwortung. Klar, dass der Arme für seine Armut verantwortlich ist [...] Das ist eine *Soziodizée*, das heisst ein Diskurs, dessen Funktion es ist, die Gesellschaft so zu rechtfertigen, wie sie ist' (WKB:183 - se også Modild:29-36, Acts:94-105 og Le Monde Diplomatie, maj 2000).

En analysemetode - at konstruere modstridende positioner i problemfeltet

Bourdieu's '*relational mode of thinking*' og hans bestræbelser for at udvikle *relationelle* begreber for 'regulariteter' i den sociale virkelighed begrunder han selv bl.a. med, at så snart en sådan lovmæssighed bliver gjort kendt, 'kan den gøres til genstand for uenighed og kamp' (se spec. REF note 114, HSS:22, Epilogue:384, WKB:202 - og iøvrigt Gramsci om nytten af at have indsigt i 'de andres viljer' og Flyvbjerg 1991,II:397f om 'strategianalyse'). Ud fra et konsensusorienteret 'forstående' perspektiv konstruerede Max Weber 'idealtyper' ved at universalisere observerede regulariteter, men Bourdieus teoretiske projekt går altså ud på at synliggøre de *historiske konkrete* 'sociale mekanismer' og at fremanalysere de magtrelationer (kapitalforskelle) der giver dem gyldighed (legitimitet). Det er to afgørende forskellige måder at 'konstruere' undersøgelsesobjektet - henholdsvis en konsensusorienteret interaktionistisk metodologi og en konfliktteoretisk prakselogisk metodologi (se LAW:846 og Bourdieu 1987/1971).

De forskellige sociale felters magtkampe om velfærdsaktiviteternes interesseorientering - eller med andre ord fastsættelsen af det værdirationale de institutionaliserede velfærdsaktiviteter og øvrige foranstaltninger skal orientere sig efter - repræsenterer politiske kampe som udspiller sig og som kan undersøges på mange forskellige niveauer (se nedenfor Figur 3 og f.eks. Etter:99/INVIT:114, GdW:18f). Naturens omskiftelser 'sker bare' (årstidernes skiften, vejret etc.), og der er ingen der 'gør det', men i *den sociale virkelighed* er der ofte nogen der *gør* noget, som bl.a. fører til eller bidrager til de forandringer der 'fremkommer' (*emerge*).

Anskuet gennem feltteoriens konfliktteoretiske perspektiv drejer kampene i det *overordnede magtfelt* og det *politiske felt* sig primært om at få magten over 'den institutionelle regulering/styring af den offentlige forvaltning' (det *bureaukratiske felt*). Det der er på spil er retten til at fastsætte principperne for forvaltningens

---

Bourdieu som en forudsætning for at forskeren kan foretage en stringent videnskabelig objektivering af de forefundne sociale magtrelationer og dermed bidrage til den demokratiske proces med praktisk teoretisk indsigt i den sociale virkeligheds måde at fungere (ovenfor Epilogue:385 - se hertil også Bourdieu 2001:183 og GdW). Den *kyniske* anvendelse af videnskabelige analyser går ud på 'at anvende analyser af sociale mekanismer til bedre at kunne tilpasse sig' den forefundne sociale orden og skabe sig en gunstigere position - f.eks. ved at arbejde med på det nyliberalistiske moderniseringsprojekt og forsyne 'statens højre hånd', ledelseseliten med 'ord til at tæmme de underordnede' (se Mathiesen 2000:120).

organisering og principperne for den administrative regulering af institutionerne og deres aktiviteter. Mere konkret drejer disse kampe sig - her ved overgangen til det 21. århundrede - om, i hvilken grad aktiviteterne i den offentlige sektors institutioner skal være velfærdsorienterede (velfærd for alle befolkningsgrupper) og/eller markedsorienterede (hjelpeforanstaltninger for markedet og dets produktionsvirksomheder). Kampen om kontrollen med den statslige forvaltning drejer sig med andre ord om retten til at bestemme de forskellige politik-felters funktionsrationaler, aktiviteternes og foranstaltningernes værdiorientering. - Interesseorienteringen af aktiviteterne i de enkelte *institutionsfelters* kan bl.a. kontrolleres via den konkrete udformning af institutionernes ledelsesorganisation (LoP:130n14, Äuk:156f, APG:55f og spec SNOB:371-89 om betydningen af at kontrollere 'reproduktionsmekanismerne').

I praksis vil det sige, at socialvidenskabelige analyser kan - og bør - objektivere [*synliggøre*] de modstridende positioner i problemfeltet / undersøgelsesfeltet. Sådanne modstridende positioner repræsenterer forskellige bestræbelser og initiativer som forsøger at befæste eller ændre de *sociale institutioners måde at fungere*, som det f.eks. kommer til udtryk umiddelbart efter skiftet (november 2001) fra Nyrup Rasmussens socialliberale regering til Fogh Rasmussens nyliberalistiske regering (jvf. ovenfor om gyldighedskriterierne i videnskabsfeltet). Sociologiske analyser kan og bør, ifølge Bourdieu, bidrage med praktisk teoretisk indsigt i den sociale virkeligheds måde at fungere. En sådan videnssociologisk tilgang opfatter han som en væsentlig forudsætning for en demokratisk anvendelse af de forskellige videnskaber (se Bourdieu 1996 og TV:72).

Specielt en reflektiv sociologi kan bidrage til kampen mod misbrug af videnskabelige undersøgelses autoritet, som Bourdieu bl.a. påpegede i et interview i anledning af at han fik det franske forskningsakademis højeste udmærkelse i 1993: 'Die Soziologie ist vielleicht die einzige wirksame kritische Gegenmacht in Gesellschaften, deren Mächte sich mit Wissenschaft wappnen, sei sie nun wahr oder falsch, um regieren und vor allem ihre Herrschaft legitimieren zu können' (her citeret fra GdW:83 - se specielt Bourdieus og Patrick Champagnes vedholdende kritik af den måde opinionsundersøgelser laves og anvendes - Bourdieu 1996, INVIT:240:n34, HHS:224-35, WoW:241ff, Champagne 1991).

Fordi han igen og igen er blevet og stadig bliver kritiseret for determinisme f.eks. med henvisning til hans analyser af uddannelsesinstitutionernes funktionsmåde (se Vernunft:378, SuGS:33ff, Repro:viiff og de utallige eksempler i REF og de seneste års mange 'critical readers'), har Bourdieu også med mellemrum fundet anledning til at minde om, 'at de sociale lovmæssigheder som socialvidenskaberne opstiller ikke er naturlove med universel gyldighed i al evighed' (VMM:173f - hvor han selv gør opmærksom på, at det alene er de vedholdende 'mislæsninger' der får ham til at påpege sådanne videnskabsteoretiske banaliteter). Men sociologiske feltanalyser kan altså anvendes til at synliggøre *sociale forskelle* og magtrelationer i de historisk konkrete undersøgelsesfelter, som også gør sig gældende 'bag om ryggen' på de agerende der bevidst eller uafvidende ser væk fra den slags 'materialistiske fordomme'. Bourdieus pointe er - som allerede nævnt, at sådanne forefundne sociale forskelle er struktureret af og strukturerende for de politiske kampe om '*the setting of the rules that govern the different social games (fields) and, in particular, the rules of reproduction of these games*' (RCFP). Og som sådan vil de 'synliggjorte' regulariteter og magtrelationer (sociologiske forskningsresultater) ofte give anledning til reformforslag og/eller blive genstand for politiske konflikter.

Når konkrete institutioner ændres som følge af at styrkeforholdene mellem de dominerende positioner i *det overordnede magtfelt*, så ændres formålet med de pågældende institutioners aktiviteter, deres måde at fungere og måske også deres målgrupper. Lidt mere konkret - når der sker forandringer i velfærdsinstitutionernes og velfærdsarbejdernes institutionelle betingelser (f.eks. *ledelsesorganisationen* i forvaltningen og i de offentlige institutioner, *institutionsstrukturen* for de forskellige mellemlange professionsuddannelser eller *arbejdsorganiseringen* inden for ældreomsorgen), så er det muligt at undersøge og synliggøre, *hvordan* det går til at netop disse forandringer sker, og *hvordan* det går til at de har en bestemt værdi- eller interesseorientering.

Det er med andre ord muligt at analysere forandringerne i *det bureaukratiske felts* forskellige sektorpolitiske underfelter - altså hvordan de institutionelle betingelser for f.eks. seminarierne og de andre 'partnerinstitutioner' i de nye CVU'ere ændres via lovgivningen (institutionsstruktur, ledelsesorganisation, administrative procedurer og regler etc.), og det er muligt at undersøge sådanne *ændringers sociale betydning* - dvs. hvad det betyder for institutionernes funktionsrationale, og hvad det betyder for de ansattes måder at (kunne) udføre arbejdet. Det kan f.eks. belyses ved at analysere, hvordan de overordnede principper om økonomistyring og kvalitetsudvikling mere konkret implementeres - f.eks. i det uddannelsespolitiske underfelt for reguleringen af de mellemlange professionsuddannelsers institutioner (CVU'erne) eller i erhvervsskolefeltets anvendelse af kvalitetssikringsprojekter.

Men det er også muligt at tage udgangspunkt i analyser af, hvordan arbejdet faktisk gøres i de forskellige *institutionsfelter*, de institutionaliserede velfærdsaktiviteters forskellige 'felter' (omsorgsarbejdsfeltet, socialarbejdsfeltet, sundhedsarbejdsfeltet, det pædagogiske arbejdsfelt etc)⁷ - det er m.a.o. muligt at lave konkrete arbejdspladsanalyser, hvor der tages udgangspunkt i de sociale relationer i arbejdet og markarbejdernes relationer til målgrupperne etc. med henblik på at 'synliggøre' hvorfor *måden at udføre arbejdet* ændres. Det er kort sagt muligt at efterspore 'the fuzzy logic of practice' ved "at tage højde for både agenternes og deres handlingsrums konstitutive historicitet" og på denne måde teoretisk konstruere problemfeltets (undersøgelsesfeltets) dominerende rationalitet som mødet (*relationen*) mellem de agerendes socialt konstituerede dispositioner (i relation til det pågældende felt) og feltets ligeledes socialt konstituerede sociale og institutionelle strukturer (Ök-Feld:173 - se også GdW 38-39 og spec. Bourdieu 1993).

Sådanne historisk konkrete analyser tjener altså primært til at synliggøre - og forklare - de forefundne *modstridende positioner* i afgrænsede udsnit af den sociale virkelighed (Bourdieu 2000A:18). Bourdieu advarer - igen lidt banalt - imod de mest

---

⁷ Her kan sociologiske feltanalyser sætte fokus på betydningen af, hvordan forskellige arbejdsopgaver opdeles på forskellige professionskategorier (med forskellige uddannelsesforudsætninger), eller den konkrete arbejdsorganisering for de enkelte grupper etc. - se hertil f.eks. "Titel und Stelle - Über die Reproduktion sozialer Macht" (Bourdieu m.fl. 1981), på engelsk findes herfra bl.a. Bourdieu and Boltanski: *The Educational System and the Economy: Titel and Jobs* (orig. 1975/1981); det var nogle af forarbejderne til *State Nobility* (1989/1996), der samler Bourdieus analyser af forandringerne inden for de forskellige typer videregående/eliteuddannelser fra 1960'erne og frem, som viser at 'the principle of economy as propensity and capacity to economize or minimize expenditure' og 'the managerial intellectuals' også øger grebet om universitetsfeltet - og 'the field of cultural production' (op.cit. 338f); specielt har Bourdieu og kollektivet bag *Misère de monde* i case-historierne i afdelingerne om 'The Abdication of the State', 'On the Way Down' og 'Outcasts on the Inside' sat fokus på, hvad den nyliberalistiske modernisering af de sociale institutioner ('*markedsorientering*' og '*privatisering*') betyder for arbejdsdelingen og arbejdsbetingelserne i de statslige institutioner, de private virksomheder og de offentlige og private reproduktionsinstitutioner - de forskellige 'aktivitetsfelter' og deres forskellige professionskategorier (se også Bourdieus perspektiv på familiernes relationer til velfærdsinstitutionerne i 'The Contradictions of Inheritance' - se hertil Mathiesen 2001).

oplagte misforståelser, når han i de sokratiske dialoger med Loic Wacquant på et spørgsmål om, hvad der egentlig adskiller feltanalyser fra systemteoretiske og andre strukturelle analyser, forklarer at 'et felt er ikke sammenstykket af forskellige dele og komponenter', og at der ikke bare er tale om et fysisk afgrænset sted eller en begrebslogisk konstruktion (teoretisk diskurs). Bourdieu fremhæver f.eks. selv den afgørende forskel mellem en feltanalytisk tilgang sammenholdt med systemteoretisk funktionalisme, ligesom han distancerer sig fra enhver form for organismetænkning (REF:90f). Specielt advarer han imod at forveksle feltanalyser med de alene strukturelt beskrivende *netværksanalyser*, der ligesom interaktionisterne og hverdagslivssociologien (f.eks. Weber og Goffman) nøjes med at beskrive de umiddelbart iagttagelige 'konkrete forbindelser (mellem aktører eller institutioner) og udvekslinger/strømme af informationer, ressourcer, tjenesteydelser' (REF:99 se også SuGS:90, spec. Ök Feld:181 - og kommentarerne til Figur 3 nedenfor).

Bourdieu's relationelle tænke måde og feltteorien er som nævnt netop formuleret op imod eller som et 'brud' med den udtalte *interaktionistiske metodologi* i Max Webers 'forstående' sociologi (Bourdieu 1971 - her kan henvises til 1987:121, ÄuK:156). Igen og igen forklarer Bourdieu, hvad det vil sige at feltbegrebet er et relationelt begreb, og hvad det vil sige at han med feltbegrebet bryder med både struktur-marxistiske og funktionalistiske teorier og den dominerende interaktionistiske metodologi (se f.eks. RCFP:21 og for en uddybning SNOB:263ff og Ök Feld). Bourdieu's positive 'svar' var altså en social praksisologi med *konfliktuel socialitet som metodologisk princip*.

Analyseobjektet - sociale og symbolske magtrelationer

(sociale forskelle og modstridende synspunkter er 'det der kan ses')

Sociologiske feltanalyser kan bidrage til at belyse, hvordan konkrete sociale problemers *sammensatte sammenhænge* gør sig gældende, og hvordan de kan påvirkes - bl.a. ved at synliggøre de sociale mekanismer. Men sociologiske analyser er ikke et socialteknologisk værktøj til at give opskriften på den eneste rigtige og 'nødvendige' løsning af konkrete sociale problemer (jvf. IMT:113-16). Socialvidenskabelige feltanalyser går med andre ord ikke ud på at give 'bekvemme' - eller 'funktionalistiske' - svar på de undersøgte misforhold, men de kan give nyttige forudsætninger for at kunne gøre noget ved et konkret problem (REF: 181/Flyvbjerg II:398 cfr. utopisk abstraktion fra sin objektive position REF:176/II:392).

Gennem et konkret empirisk socialvidenskabeligt undersøgelsesarbejde kan man f.eks. tilegne sig forudsætninger for at forholde sig til problemet og blande sig i debatten og tage stilling - begrundet i praktisk teoretisk indsigt og anskuet fra et bestemt 'sted' i det sociale rum ('objective positions' og 'stances' - INVT:105, se også Bourdieu 1994A:71 og for en mere udførlig videnskabsteoretisk redegørelse PHSR:9ff). Bourdieu og Flyvbjerg har i hvert fald det til fælles, at de ser det som en vigtig opgave for socialvidenskaberne at bidrage til den demokratiske debat ved at synliggøre 'den strukturelle fordeling af ressourcer (eller kapitalformer)' som ligger til grund for de modstridende interesser i samfundet.

I sociologiske feltanalyser er det vigtigt at skelne mellem symbolske strukturer ('mental structures') og de objektive sociale strukturer. Men samtidig tager et sådant analysearbejde netop sigte på (jvf Figur 2 nedenfor) at klargøre de mange sammensatte og modsætningsfyldte sammenhænge mellem:

- den politiske retorik [*ledende politikere, eksperter og tænketanke*]
- den praktiske implementering af politikken [*f.eks. de decentrale 'ledere', evalueringseksperter etc.*]
- handlingsrationalet i 'markarbejdernes' sociale praksis, deres måde at udføre arbejdet [*f.eks. sagsbehandlingernes, lærernes, social- og sundhedsarbejdernes etc.*].

Empirisk kan det være produktivt at tage udgangspunkt i nogle af de forskellige niveauer centrale aktørgrupper (som eksemplificeret i de kantede parenteser lige ovenfor) **og** de 'institutionelle betingelser' der konstituerer de agerendes handlesammenhænge (f.eks. styrelses- og ledelsesprincipper, ressourcerammer, værdiorienteringer etc.). Men det er som allerede nævnt vigtigt at gøre sig klart, at *det egentlige analyseobjekt* er den strukturelle fordeling af ressourcer (materielle, kulturelle og sociale) og dermed de sociale magtrelationer ('the space of contending positions') (REF:99, RCFP:21, LSP:242, SNOB:264 og Bourdieu 1983).

Sociologiske feltanalyser består ikke bare i at beskrive magtspelet og konflikter i klart afgrænsede politiske beslutningsprocesser. Analyser af beslutningsprocesser, dokument- og tekstanalyser og interviewanalyser er kun midler til at fremanalysere - synliggøre - de modstridende positioner i det pågældende udsnit af den sociale virkelighed. At tænke i felter indebærer at tænke i magtrelationer med henblik på analytisk at *konstruere det teoretiske analyseobjekt* - de sociale og symbolske magtrelationer:

'Det bedste ved et begreb som felt er, at man hele tiden tvinges til en kritisk konstruktion af virkeligheden, til at stille spørgsmål om, hvor grænserne for undersøgelsesområdet går, hvordan det forholder sig til andre områder etc. På denne måde undgår man på den ene side at blive suget ind i positivismens teoretiske vakuum og på den anden side at svæve helt løsrevet fra virkeligheden i intetsigende teoretiseringen. At tænke i felter er en måde at stille spørgsmål til den sociale virkelighed' (REF:96).

Undersøgelsesfeltets modstridende positioner og de igangværende forandringer i styrkeforholdet mellem de forskellige positioner, der gør sig gældende i det pågældende (problem)felt, skal med andre ord fremanalyseres som led i en fremadskridende teoretisk konstruktionsproces. Den analytiske konstruktion foregår typisk på den måde, at man vender tilbage til de samme kampe igen og igen, for at finde flere betydningssammenhænge, identificere flere agenter, positioner og interesser - samtidig med at relationer til andre felter efterhånden inddrages i takt med at man kan se at de gør sig gældende (se REF:209f). I en sådan *teoretisk konstruktionsproces* er det afgørende, om forskeren/de studerende formår at objektivere ('at bryde med') såvel hverdagslivets som den akademiske vanetænkning (REF:226 se spec. REF:178). Men det måske mest afgørende spørgsmål er nok, om de i denne '.. unceasing to-and-fro between the reflexive phase of objectivation of primary experience and the active phase of investment of this now objectified and criticised experience in acts of objectivation ever more remote from that experience' (POB:13) formår socio-logisk at objektivere forudsætningerne for *deres egen interesse* i undersøgelsesfeltet habituel og videnskabeligt (WKB:164).

En sådan dobbelt objektivering er, ifølge Bourdieu, en afgørende forudsætning for både at *forstå* og *objektivere* undersøgelsesfeltets problematik, og det er forudsætningen for det helt afgørende epistemiske brud med illusionen om de forefundne teories universelle gyldighed. I stedet for at tage udgangspunkt i en begrebslogisk redegørelse for de (lokalt) anerkendte teorier foreslår Bourdieu altså at tage udgangspunkt i empiriske analyser og derudfra fremanalysere 'the fuzzy logic of practice' - dvs. at objektivere rationalet i de pågående forandringer ved analytisk

at konstruere feltets konstituerende positioner. Det er anvendt *socio*-logisk refleksivitet.

Men Bourdieu har også - ihvert fald siden *Homo academicus* - advaret mod at 'rationalisere' de agerendes, de konkret handlende menneskers 'uklare' måde at bidrage til forandringerne i undersøgelsesfeltet alt for nidkært:

'Sicher war es der Umstand, dass ich über mein eigenes Milieu gearbeitet und dabei mich selbst analysiert habe [i *Homo academicus* - AM], der mich entdecken liess, dass die Analyse dadurch, dass sie dieses Verschwommene zerstört, ein Modell schafft, das der Realität nicht vollständig gerecht wird - weil nämlich in der Realität dieses Modell nicht bekannt ist. Dieses Verschwommene [den ikke-bevidste, habituelt betingede måde at forholde sig i situationen, som altså både gælder dem der analyseres og analytikerne, forskerne - AM], an dessen Vorhandensein ich erinnerte - sicherlich deshalb, weil ich persönlich involviert war -, gehört grundlegend zur Realität. In ein richtiges Modell der Realität muss die Distanz zwischen der Erfahrung der Handelnden und dem Modell eingehen, durch die die vom Modell beschriebenen Mechanismen sich mit dem unbewussten, stillen Einverständnis der Handelnden entfalten können' (SuGS:74).

At nogle problemer og undersøgelsesresultater virker umiddelbart indlysende og fornuftige for forskeren skyldes (iøvrigt ikke alene ifølge Bourdieu), at der er overensstemmelse mellem de kognitive og de sociale strukturer, der strukturerer den måde, forskeren opfatter den sociale virkelighed (Prologue - se også Dist:242, REF:112). Den måde, forskeren umiddelbart opfatter og forstår et afgrænset udsnit af den sociale virkelighed, er nemlig struktureret af nogle sociale betingelser, der både kan relateres til forskerens egne livsbetingelser og erfaringer (trajectory) og hendes/hans position i det aktuelle forskningsfelt. Det er derfor den sunde fornufts illusion om de socialvidenskabelige teories kontekstuafhængighed må brydes, og det er også derfor Bourdieu opfatter forskerens erkendelse af og objektivisering af egen position og egen relation til analysegenstanden som afgørende forudsætninger for at leve op til, hvad han forstår ved 'videnskabelig objektivitet' eller en 'stringent videnskab' - som er hans foretrukne betegnelse (se Bourdieu 2001:220)⁸.

Bourdieus prakseologiske metodologi går som allerede anført ud på, at forskeren dels må anfægte undersøgelsesfeltets og dets agents umiddelbare selvforståelse og dels må objektivere 'sine egne' teoretiske forforståelser af det pågældende problemfelt (PM:21f). Men det er ikke gjort med at 'erklære sig' kritisk over for *doxa* (den gængse måde at forstå undersøgelsesobjektet), eller 'på god hermeneutisk vis at klargøre sine forhåndsantagelser'. I praksis gør de anerkendte selvfølgeligheder (*doxa*) sig stadig gældende, som det synspunkt ud fra hvilket og gennem hvilket undersøgelsesfeltet anskues ('struktureret og strukturerende'):

"Det prækonstruerede besidder en utrolig plasticitet og sejlivethed, fordi det både er indskrevet i tingene og i den subjektive erkendelse af dem, hvilket vil sige, at det fremstår som selvindlysende og som noget, alle tager for givet [...] Det er måske for meget sagt, at [et epistemisk brud i den sammenhæng] indebærer tilblivelsen af et nyt menneske, men der er som et minimum tale om et nyt *socio*-logisk blik"⁹

⁸ Se hertil også note 5 ovenfor og "For a Sociogenetic Understanding" 1993; "Understanding" 1993/1996, GdW:38f og 42 - struktureret og strukturerende, samt Bourdieus distinktion mellem den neutrale iagttagelse og deltagende objektivisering POB:2.

⁹ Til forskel fra et *begrebs*-logisk blik. Pointen er her netop brudet med den skolastiske begrebslogik. 'Bourdieu'ske' feltanalyser kan skærpe blikket for såvel de symbolske strukturers som de objektive sociale strukturers historicitet (jvf. også "I mellemtiden har jeg lært alle den sociologiske forståelses sygdomme at kende" 1991/94 - se IMT).

(REF:231/INVIT:251 se også LoP:25ff og spec. "Le mort saisit le vif" 1980 - se Bourdieu 1997A).

Et socialvidenskabeligt arbejde må, for at kunne leve op til Bourdieus forståelse af objektivitet - videnskabelig stringens (se note 8), som udgangspunkt eksplicit gøre opmærksom på fra hvilket synspunkt undersøgelsesfeltet anskues: - om (forsknings)projektet f.eks. primært er et bidrag til at beskrive den forefundne sociale orden (*socialkonstruktionisme*)¹⁰, eller om det har ambitioner om at synliggøre og dermed anfægte de underliggende sociale magtrelationer, der konstituerer og vedligeholder de forefundne dominansforhold (*sociologiske feltanalyse*). Bare for at nævne et par af det socialvidenskabelige felts 'contending positions' (Epilogue:384).

Sociologiske feltanalyser eller socialkonstruktionistiske diskursanalyser

I sociologiske feltanalyser anskues sociale fænomener altså ikke som isolerede begivenheder (selvforskyldte og selvforvaltede sociale situationer). Analysearbejdet kan derfor ikke reduceres til tekst-interne diskursanalyser af tekstlige repræsentationer af det, der kan ses eller tænkes (dokumenter, journaler, interviews etc. - se ovenfor om Foucault). I Bourdieus *praksisologiske* socialvidenskab er det derimod netop relationerne mellem de forskellige sociale fænomener og situationens sociale betingelser og historiske forudsætninger, der fokuseres på - mhp. at nå frem til en *historisk konkret indsigt* i og forståelse af de 'sammensatte' grunde til at disse sociale fænomener kommer til at tage sig ud som de gør, og får den sociale betydning de nu har - i den (eller de) for undersøgelsen relevante situation(er).

"Jeg har udtænkt begrebet felt for at komme ud over den gængse modstilling af struktur og historie, fastholdelse og forandring [...] Man behøver blot at dykke ned i en konkret historisk situation for at se, hvordan konflikter - der kun kan gøres forståelige som modstridende positioner i et magtfelt (positionelle forskelle i en struktur) - virker bestemmende for den måde, et felt forandres på" (REF:78/Rép:67 - oversættelsen korrigeret - se også SuGS:37f).

Wacquant gør netop i denne sammenhæng opmærksom på, at én af de afgørende forskelle på Bourdieus og Foucaults videns-opfattelse (*épistèmès*) 'først og fremmest ligger i Bourdieus *historisering* af fornuften via begrebet felt' (REF:250 og 49 med citat fra "Scholastic Point of View" - se hertil også PHSR:23). Selv påpegede Bourdieu i 1989 i en samtale med H. Ichizaki om forholdet mellem "Sociologen og filosofien", at Foucaults historiefilosofi repræsenterer den afgørende teoretiske forskel mellem de to, og han henviste til at den især kommer til udtryk i Foucaults forståelse af magt (*die Metapher von einem offenen und kapillarverflochtenen Netzwerk / "capillarité"*). En sådan 'organisk' metafor for magtens mikrofysik kan opfattes som / give indtryk af en ontologisering af magten (som et universelt vilkår - hvad der svarer til en naturalisering), hvor Bourdieus feltbegreb altså historiserer de forefundne magtrelationer i historisk konkrete sociale rum (*felter*) ud fra en materialistisk historieopfattelse (SuGS:90 - se hertil også afdeling III i "Ce que parler veut dire" med Bourdieus kritik af de dekonstruktionistiske og postmoderne diskursanalyser omkring 1980). Denne diskussion om Foucault og magtens - herunder også videnskabens - historisering redegør Bourdieu lidt mere udførligt for

---

¹⁰ Her kan uddybes om funktionalistiske beskrivelser, der mere eller mindre uafvidende legitimerer den forefundne sociale orden - med henvisning til State Nobility og 1971 om Weber - sociodicy WKB:183

i kapitel 3 om 'The Historicity of Reason' fra 1997 (PM:93-127, med uddybende referencer i Bourdieu 2001:206).

Når forandringer i den sociale virkelighed ('det der sker') anskues som produkter af kampe mellem modstridende positioner i forskellige 'felter', så bliver socialvidenskabeligt analysearbejde en måde at spørge til de forandringer 'der sker' med det formål at fremanalysere *rationalet* - den praktiske logik i de historisk konkrete forandringer og i den konkrete handlesammenhængs måde at fungere og *forandres*. Det kaldes her *praktisk teoretisk indsigt* (se Mathiesen 1999A:37). At anvende Bourdieus prakselogiske metodologi og hans feltanalytiske tilgang som analytisk redskab til at forstå og forklare fænomener i den sociale virkelighed indebærer altså at tænke i magtrelationer. *Analyseobjektet* er de sociale magtrelationer mellem undersøgelsesfeltets konstituerende positioner i relation til feltets institutioner og deres forskellige personalekategorier (de forskellige udførende professioner - se hertil Ök Feld:191 og Bourdieu 1987:126).

I sociologiske feltanalyser sættes fokus på sociale relationer forstået som 'forskelsstrukturer' (dvs. de forskellige sociale positioners kapitalsammensætning og de deraf betingede *interesseorienteringer*). Der kan f.eks. sættes fokus på de konfliktfyldte relationer / 'afstanden' eller konflikten mellem forskellige sociale formationer - f.eks. mellem forskellige sociale institutioner og centralforvaltningen, mellem institutionerne og deres institutionelle betingelser, mellem institutionerne og deres forskellige personalekategorier, mellem de dominerende positioner i forskellige felter etc. (Paris og RCFP:21). En feltanalyse består altså ikke kun i at foretage en substantialistisk eller en begrebsanalytisk *beskrivelse* / kategorisering af undersøgelsesgenstanden - jvf ovenfor om strukturelle 'netværks-beskrivelser' (Dist:46f og 233, SuGS:91).

I sociologiske feltanalyser forklares problemfeltets forandringsdynamik ud fra en *synkron* analyse af styrkeforholdet mellem feltets forskellige modstridende positioner - 'de modsætninger, spændinger og magtrelationer der konstituerer feltet' (REF:79). Men de forefundne institutionelle strukturer (institutioner, professioner, retlige reguleringer, ressourceprioriteringer etc.) kan kun forklares ud fra *diakrone* historisk-genetiske analyser. Bourdieus krav om historisering af feltets sociale kampe og institutionelle strukturer i form af en *socialhistorisk analyse* af såvel de forefundne institutionsstrukturer som de dominerende politiske diskurser er nok det punkt, hvor hans feltanalytiske position i det socialvidenskabelige felt mest afgørende adskiller sig fra interaktionistiske og/eller socialkonstruktionistiske måder at forklare 'det der sker' i den aktuelle situation - herunder også rene samtaleanalyser (Paris spec 211, 220 og 237f - spec INVIT:239 med klargørende note, som er udeladt i den danske oversættelse)¹¹.

Med betegnelsen 'sociale relationer' henviser Bourdieu altså (i feltanalytisk sammenhæng) til objektive forskelsstrukturer og sociale konflikter - eller med andre ord sociale *magtrelationer* mellem forskellige positioner i et undersøgelsesfelt, der

---

¹¹ Allerede i "Leçon sur la leçon" (Bourdieu 1982A) præciserede Bourdieu, at den feltanalytiske tilgang repræsenterede en anden virkelighedsforståelse - en anden ontologi: "To think in terms of field demands a conversion of the whole ordinary vision of the social world which fastens only on visible things: *the individual*, this ens realissimum to which we are attached by a sort of primordial ideological interest; *the group*, which is only in appearance defined solely by the temporary or durable relations, formal or informal, between its members; and even *relations understood as interactions*, that is, as intersubjective, actually activated connections. In fact, just as the Newtonian Theory of gravitation could only be constructed against Cartesian realism which wanted to recognize no mode of action other than collision, direct contact, *the notion of field* presupposes a break with the [Cartesian] realist representation which leads us to reduce *the effect of the environment* to the effect of direct action as actualised during an interaction" (her citeret fra INVIT:96).

anskues som et relativt autonomt udsnit af den sociale virkelighed (f.eks REF:93, 99 og spec. Etter:252-54). Bourdieu præciserer gang på gang, at han ikke forstår de feltkonstituerende sociale relationer som interaktioner mellem aktører (sympatiske eller 'forstående' udvekslinger som led i opbygning af et konsensuskabende fælles intersubjektivt *meningsunivers* - Goffman, Garfinkel etc. REF:129, 113, 98f, se hertil spec Bourdieu 1971:129n5) og heller ikke som intersubjektive 'bånd' mellem individer (empatiske eller emotionelle relationer i et 'helhedsskabende' værdi- eller *oplevelsesfællesskab* - REF:84f, 250n40). At tænke den sociale virkelighed i forskelsstrukturer indebærer, at der foretages et radikalt brud (*une conversion*) med dagligdagens opfattelse af virkeligheden, som det der umiddelbart kan ses - eller opleves:

'In der sozialen Welt sind *die Beziehungen* das Existierende: nicht die Interaktionen zwischen den Akteuren oder, wie es auch mangelhaft heisst, die intersubjektiven Beziehungen, sondern die - wie es Marx formuliert - "vom Willen und Bewusstsein der einzelnen unabhängigen" objektiven Beziehungen [...] Die soziale Welt stellt sich als ein Raum von *objektiven Unterschieden* dar (gebunden an die Verteilung verschiedener Arten von Kapital, ökonomisches, kulturelles, soziales und symbolisches Kapital, auf die Individuen und Gruppen') (SuGS:91 - med henvisning til *Social Space and the Genesis of "Classes"* (1984), se bl.a. LSP:229-51, spec.230).

I en samtale med den norske oversætter af "Refleksiv Sociologi" henviser Bourdieu til Goffman, én af hverdagslivssociologiens centrale teoretikere, for at tydeliggøre, på hvilken måde hans handlingsteori - habitusbegrebet - adskiller sig fra de teoretiske positioner, 'som står i ein individualistisk tradisjon - sjølv om dei tek omsyn til den sociale dimensjonen, slik t.d. Erving Goffman gjer det.(...) Hos Goffman er det alltid *einskildindivid* - uavhengige av det rommet dei er i - som formar seg sine egne strategiar framfor scenen, bak scenen og så vidare. Goffmans skildringar er opplysende, og dei er nyttige, men dei framtrer som om dei var allmenngyldige, av di dei faktisk skildrar småborgaren i si allmenngjorde form' (Ettertanke:252f se også Dist:244f, ÄuK:150, WKB:165ff).

Bourdieu tager her afstand fra absoluteringen af forestillingen om den reflektivt individualiserede 'småborger' - *det rationelt tænkende subjekt* - der frit vælger at gøre det fornuftige i enhver situation. Goffmans hverdagslivssociologi og hans teori om 'role distance' har forestillingen om det bevidste og kalkulerende subjekt som forudsætning. Optimal social interaktion i hverdagen (i arbejdet eller i 'relations in public') forudsætter - ifølge Goffman - *bevidste* afvigelser fra reglerne og konventionerne, og på denne måde kommer forestillingen om 'refleksiv individualisering' til udtryk - gennem antagelsen om *bevidste* handlinger.

Med disse teoretiske distinktioner forsøger Bourdieu med andre ord at henlede opmærksomheden på 'etnometodologernes fiksering på en umiddelbart synlig orden' og de begrænsninger der følger af 'interaktionisternes nærsynethed, for ikke at sige blindhed, over for overordnede, objektive magtstrukturer, der er usynlige for det blotte øje' (se hertil WoW s181-188). Bourdieu anfægter således eksplicit etnometodologernes (og dermed hverdagslivssociologiens) epistemologiske populisme.

".. I og med at etnometodologerne ikke er opmærksomme på de *politiske implikationer* af en doksisk beskrivelse og erkendelse af verden. Den bygger nemlig på en fundamental accept af den etablerede orden, der unddrager sig en kritisk stillingtagen, hvorved vejen er banet for en langt mere radikal fastlåsning af tingenes tilstand, end hvis man prædiker en åbenlys konservatisme" (Paris:226, orig. kursiv - se hertil også "Blomstem af dansk kvalifikationsforskning" og ovenfor om 'the logic of the political field').

Bourdieu har gjort sig mange bestræbelser på at forklare, hvordan han forstår menneskers handlinger. Han forklarer de agerendes handlinger og deres sans for situationens muligheder ud fra, hvad han kalder 'et system af habituelle dispositioner', som vel at mærke ikke hidrører fra en universel menneskelig fornuft (se også Bourdieu 2000A:28). Disse 'handedispositioner' er erhvervet gennem erfaringer, og de er følgelig 'je nach ort und Zeit variabel'. De erfaringer vi har i kroppen gør sig gældende som strukturerende principper for vores måde at forholde os til de forefundne betingelser - 'Prinzipien eines generativen Habitus'. Med habitus begrebet konstituerer Bourdieu 'der *soziale* Akteur in seiner Wahrheit, als diejenige, der die konstruktion von Gegenständen praktisch vollzieht'. Han præciserer netop at habitusteorien ikke er en subjektteori, og at han ikke forstår de konkret handlende mennesker som transcendentale subjekter i forlængelse af den idealistiske tradition (ÅuK:150-52 se også REF:124¹²).

Bourdieu's svar på de forskellige teorier om det autonome subjekt er altså habitusteorien om de socialt og historisk konstituerede agenter, der handler i overensstemmelse med deres habituelle dispositioner - dvs. 'eine Disposition gegenüber der Welt, die zu systematischen Stellungnahmen führt - die dabei aber, weil sie ein Niederschlag des bisherigen Lebenslaufs ist, relativ unabhängig von der im fraglichen Zeitpunkt eingenommenen Position sein kann' (SuGS:31, se Ök Feld:198/Dansk Sociologi 1/2002:30). Igen og igen understreger han, at der på ingen måde er tale om en deterministisk relation. Han historiserer altså det autonome individ med habitusbegrebet, ligesom han historiserer institutionerne med feltbegrebet:

The principle of historical action - that of [...] the politician no less than that of the factory worker or of the low-level bureaucrat - is not found in a subject who would confront society in the manner of an object constituted in externality. It resides neither in consciousness nor in things but in the relation between two states of the social, that is, between history objectified *in things*, in the form of institutions, and history incarnate *in the body*, in the form of that system of durable dispositions I call habitus' (IOW:190 - fra Leçon sur la leçon 1982).

Tilsvarende har Bourdieu bl.a. i "Ce que parler veut dire" (1982) argumenteret for en historisering af de kulturelle og politiske diskurser. Her satte han i bogens 3. afdeling fokus på "Diskursanalyser", idet han anfægtede den naive opfattelse af, hvad det at tale betyder¹³. Bourdieu's kritik gjaldt allerede dengang de filosofisk abstrakte tekstinterne diskursanalyser (Foucault, Derrida m.fl. - se også APG:kap.3), der kynisk beskriver status quo som en selvvalgt diskurs. Med denne kritik efterlyste Bourdieu en *sociologisk* pragmatik (- videnskaben om anvendelsen af sproget). Han ønskede mere fokus på den sociale anvendelse af diskurser og sproglig kommunikation som redskaber/midler for udøvelse af symbolsk vold. Anvendelsen af sprog som socialt magtmiddel:

---

¹² Hvor Bourdieu selv problematiserer de korte definitioner og svar vedrørende habitusteorien 'når man begræser sig til at snakke teori', og hvor han så henviser til "La noblesse d'état" (1989 - se SNOB): "Bogen er på 500 sider, og her vil man kunne finde alle de empiriske og teoretiske analyser, som alene kan godtgøre, hvor komplekst forholdet er mellem mentale og sociale strukturer og som dokumenterer den iboende dynamik mellem habitus og felt."

¹³ Afdelingen til kritikken af diskursanalyser er kun oversat til tysk i "Was Heisst Sprechen?" (Wien 1990). I den engelske udgave er tekstudvalget ændret og Bourdieu's indledning er væk i "Language & Symbolic Power" (Cambridge 1991 - se LSP), og i den franske genudgivelse (2001) er de to udgaver kombineret og Bourdieu har skrevet en ny indledning "Pour une pragmatique sociologique" og desuden medtaget et 'efterskrift': "Sur l'objectivation participante" (septembre 1978).

'Dort, wo man in der Regel nur eine einfache, durch einen Code vermittelte Kommunikationsbeziehung sieht, sehe ich *auch eine Machtbeziehung*, in der ein mit mehr oder weniger anerkannter gesellschaftlicher Autorität ausgestatteter Sender sich an einen diese Autorität mehr oder weniger anerkennenden Empfänger wendet. Und was ich zeigen will, ist, dass ein bedeutender Teil dessen was sich in der sprachlichen Kommunikation abspielt, ja sogar der Inhalt der Botschaft, unbegriffen bleibt, solange man diese Machtstruktur nicht berücksichtigt' (SuGS:17).

Bourdieu anfægtede altså allerede omkring 1980 de interne tekst- og diskursanalyser (Foucault, Derrida m.fl.¹⁴), ligesom han anfægtede abstrakte socialkonstruktionistiske interaktionsanalyser (jvf. f.eks. klasserumsforskning, Ziehe's kontrafaktiske læringsrum etc.), hvor *analyseobjektet* reduceres til 'teksterne' eller den iagttagne situation og det som informanterne siger, eller det reduceres til et abstrakt logisk rum af begreber og definitioner. Han anfægtede de begrebslogiske diskursanalyzers skolastiske 'point of view'.

Den afgørende forskel i praksis er, at de abstrakte 'tekstlige' og socialkonstruktionistiske diskursanalyser er tilbøjelige til alene at fokusere på den *dominerende* diskurs, hvorved de andre positioner i problemfeltet usynliggøres. På denne måde kommer den dominerende position - *tidsånden* - til at fremstå som selvfølgelig og 'nødvendig'.

F.eks. advarede Bourdieu i et bidrag til diskussionen om sociologiens bureaukratisering og 'professionalisering' i den ansete tyske ugeavis "Die Zeit", mod at lade samfundsvidenskaben forfalde til 'meningsteknik og diskursteori'. '*Der Streit um die Soziologie*' bestod af en række indlæg fra ledende tyske sociologer i løbet 1996, og under overskriften: "Zur Demokratie gehört eine Forschung, die Ungerechtigkeiten afdeckt" argumenterede Bourdieu i sit bidrag - endnu engang - for at de professionelle 'meningsmagere', diskursproducenterne og opinions-/meningsmålingerne i samspil med massemedierne udgør en voksende trussel mod det politiske demokrati med deres overfladiske diskurser om 'det der kan ses':

'Es gibt Techniker der *dóxa*, [...] die den Befragten nur Fragen vorlegen, die sich die politische Welt über sie stellt. [...] Die "demokratische" Illusion über die Demokratie besteht darin, zu vergessen, dass es Zugangsbedingungen gibt für die konstituierte und öffentlich formulierte politische Meinung [...] Die Wahrscheinlichkeit, eine Meinung zu haben, birgt in sich ebenso viele Unterschiede wie die Wahrscheinlichkeit, diese auch durchsetzen zu können als tätige Meinung [...] Die Absicht der Soziologie ist es, hinter den äusseren Schein - und den offen sichtbaren *Diskurs über diesen äusseren Schein* - zu blicken, ganz gleich ob es nun *jener* der Handelnden selbst ist oder der noch scheinhaftere, *den* die Doxosophen [den diskurs som 'meningsmagerne' etc. frembringer - AM], die Meinungsforscher, politischen Kommentatoren und Politiker hervorbringen in einem Spiel der sich unendlich ineinander spielenden Spiegel' (Die Zeit 21. Juni 1996).

En sociologisk feltanalyse *historiserer* den forefundne sociale orden - herunder også den dominerende diskurs. Dvs. at en sociologisk pragmatik kan bidrage til at

---

¹⁴ Bourdieu har kort sammenfattet sin kritik af de nye filosoffer, de postmoderne diskursteorier, dekonstruktionisterne etc. i "Passport to Duke" (1996A), endvidere kan henvises til "Esquisse pour une auto-analyse" i én af hans allersidste bøger (Bourdieu 2001:206), hvor han selv henviser til én af sine få eksplicit kritiske diskussioner af Foucaults filosofiske position i 'la note finale d'un article obscur de la revue *Études rurales* (1989)', og hvor han uddyber sin kritik af Bruno Latours kyniske 'eksklusivitet' (ibid.:55-64 og GdW:43).

fremanalysere feltets og teksternes forskellige 'contending positions' gennem en teoretisk objektkonstruktion, og de socialhistoriske analyser kan bidrage til at synliggøre de historisk konkrete forudsætninger for de forefundne sociale magtrelationer.

Historisk konkrete analyser

En historisk konkret analyse inddrager altså undersøgelsesobjektets socialhistorie. F.eks. hvis der er tale om et konkret reformforslag (lovkompleks), så må de kampe der ligger til grund for forslaget udformning i den specifikke historiske sammenhæng inddrages og begrebsliggøres - og oftest vil de aktuelle kampe ikke kunne forstås uden inddragelse af tidligere kampe der har udspillet sig igennem historien omkring det pågældende felt (f.eks. 1998-socialreformen), og som ligger til grund for den situation der gøres til genstand for undersøgelse - som det altid allerede artikulerede udgangspunkt for de aktuelle tovtrækkerier om ændringer. En sådan tilgang kan ses i kontrast til forskellige former for funktionalistiske *beskrivelser*, der primært sætter sig for at forklare, hvorfor det der skete/sker, er det, der *måtte ske*. Altså at der er tale om nødvendige og selvfølgelige ændringer - og 'sund fornuft'.

En 'bourdieusk' feltanalyse anlægger med andre ord et konfliktperspektiv - et *kattersk* perspektiv, og har altså som ambition at gøre det selvfølgelige påfaldende:

[Sociologisk] refleksivitet handler om at skaffe sig indsigt i de *sociale mekanismer*, der er en del af vidensproduktionen, sådan at man kan få en mere ansvarlig og realistisk forskning både videnskabeligt og politisk. Bachelard plejede at sige, at "al videnskab handler om det skjulte". En afdækning er i sig selv en social kritik, hvis gennemslagskraft er direkte proportional med vidensområdets evne til at afdække mekanismer, der fungerer, fordi de er uerkendte [*miskendte - méconnus*], og derved trænger helt ned til fundamentet for symbolsk vold' (REF:178).

At anskue et socialt fænomen *historisk konkret* vil altså sige at anskue det som menneskeskabt, som et resultat af konkrete menneskers handlinger i et bestemt historisk samfund på et bestemt tidspunkt og under bestemte sociale og politiske betingelser (historisk konkrete handlesammenhænge). - Altså *ikke* bare historisk i betydningen: noget der er sket tidligere, - og *ikke* bare konkret i betydningen: et løsrevet fænomen eller et 'fritflydende tegn'. Historisk konkrete analyser er med andre ord én af flere måder at forholde sig til denne verden, en bestemt måde at anskue den sociale virkelighed (*'a system of analysis'*)¹⁵. Men det er altså ikke ordene, diskurserne og de enkelte individers erklærede holdninger, der er forskningsobjektet i historisk konkrete analyser. Undersøgelsesobjektet er derimod disse fænomeners betydning for de sociale magtrelationer i undersøgelsesfeltet - eller med andre ord de kulturelle fænomeners *sociale betydning*.

At anskue et socialt fænomen *historisk konkret* vil med andre ord sige at inddrage det konkrete fænomens historiske forudsætninger og samtidig at forstå det i relation til de aktuelle sociale betingelser. 'Hvert historisk udsnit må undersøges for sig. (...) Det drejer sig om at problematisere det konkrete fænomen *systematisk* og behandle det som et "enkelstående eksempel på det mulige" (...) gennem en stringent måde at tænke det enkeltstående tilfælde på' (REF 95 og Paris 214f - hvor det uddybes).

---

¹⁵ Jeg har i en anden sammenhæng redegjort lidt mere udførligt for, hvad ' *historisk konkret*' og ' *historisering*' vil sige (Mathiesen 1999A: spec. s.35ff).

At tilegne sig indsigt i hvad det er for sociale og institutionelle relationer, der især betyder noget, for det der sker i den situation der undersøges (et aktuelt eller på anden måde afgrænset problem), kan være en måde at tilegne sig (nye) handlemuligheder.

De forefundne betingelser kan på denne måde vise sig *også* at rumme realistiske muligheder for at ændre de forefundne betingelser - jvf ovenfor 'en realistisk perspektivist'. En historisk konkret analyse kan tage udgangspunkt i spørgsmål som f.eks.: Hvorfor gør de det? Hvorfor sker det? I et sådant undersøgelsesarbejde forholder forskerne / de studerende sig til et historisk konkret problem. De *tager stilling* til problemet - idet de anskuer det fra et synspunkt i feltet, og de begrundet deres stillingtagen - idet de altså må objektivere *såvel* deres egen 'objektive position', dvs deres placering i det (social)videnskabelige felt hvorfra de anskuer problemet, *som* deres habituelte betingede relation til undersøgelsesfeltet¹⁶ (jvf Bourdieus 'objektivitetskriterium' ovenfor).

Historisk konkrete analyser repræsenterer en mindre veletableret position i det socialvidenskabelige felt, som dog har mange inspirationskilder - f.eks. de tværfaglige 'contextual cultural analysis' fra CCCS i Birmingham (Richard Johnson og Stuart Hall), case metoden (Bent Flyvbjerg), praksisforskning (kritisk psykologi), situationsanalyser (Antonio Gramsci), prakseologisk feltanalyse (Pierre Bourdieu). Fælles for de mange forskellige slags historisk konkrete analyser er at de forsøger at skabe indsigt i, hvordan vores 'moderne' samfund hænger sammen og fungerer (*praktisk teoretisk indsigt* - eller med andre ord historisk konkret indsigt i *The Logic of Practice*). Den afgørende forskel er som nævnt undersøgelsesarbejdets eksplicite interesseorientering, idet historisk konkrete analyser henleder opmærksomheden på de sociale *magtrelationer*, som det undersøgte problem indgår i (f.eks. Mathiesen 2000:144).

2. En praktisk analytisk tilgang

Hvordan man mere konkret kan gribe et sådant socialvidenskabeligt undersøgelsesarbejde an, har jeg for et par år siden sammen med nogle studerende og kandidater, der har lavet ret så forskellige historisk konkrete analyser, samlet nogle eksempler på¹⁷. Her medtages kun min skitsering af nogle forskellige mulige fremgangsmåder og den sammenfattende analysemodel, som her er videreudviklet til en "feltanalysemodel". Denne analysemodel kan skærpe blikket for *magtrelationer* inden for de forskellige 'felter' og 'handlesammenhænge' vi på forskellig måde indgår i på forskellige niveauer i vores hverdag inden for og uden for de sociale institutioners aktiviteter (f.eks. uddannelsernes institutionaliserede læreprocesser).

---

¹⁶ Her kan henvises til 'La misère du monde' (Verdens elendighed) fra 1993, som et meget omfattende eksempel på hvordan Bourdieu selv laver historisk konkrete analyser (for en uddybning se Mathiesen 2001). Bl.a. Benedicta Pécseli har fået Bourdieu til at redegøre lidt mere udførligt om dette kollektive arbejde i et interview, som også foreligger på dansk (Bourdieu & Pécseli 1995). Efterskriftet til den tyske udgave (1997) placerer på overbevisende måde bogen teorihistorisk.

¹⁷ Denne del af teksten er en udvidet version af indledningen til en studiebog "Projektarbejde i praksis - Om uddannelsesproblemer i 1990'ernes Danmark" (Anders Mathiesen [red.] 1999), der på én gang ved konkrete eksempler giver nogle metodiske anvisninger til forskellige måder at lave 'historisk konkrete analyser' (*praktiske diskursanalyser*) og samtidig giver nogle nyttige indsigter i forløbet omkring Haarders gymnasireform (1987), herunder specielt hvordan de forskellige elevbevægelser indgik i disse kampe og selv blev ofre for Haarders 'nye måde at lave politik' (1989), folkeskolelovens 'undervisningsdifferentiering' (1993), den nye læreruddannelseslov og betingelserne for pædagogisk udviklingsarbejde (1998) og endelig belyses forudsætningerne for daghøjskolens aktuelle problemer (1998).

De forskellige *modstridende positioner* inden for konkrete problemfelter forholder sig til hinanden, og de forholder sig til og indgår i samfundets magtrelationer. *Problemfelter* er konfliktfyldte felter, der både er interessante og fyldt af modstridende interesser og politiske magtkampe. Individuelle og kollektive (sociale) kampe om opdeling og 'regulering' eller udformning af 'det sociale rum'.

Fra hvilket "synspunkt" anskues problemfeltet

I en historisk konkret analyse, der bl.a. må forsøge at identificere forskellige stridende *positioner* inden for det pågældende problemfelt, kan søgearbejdet tilrettelægges på forskellige måder:

- for det første kan det være nyttigt at efterspore om '*problemet*' repræsenterer eller tilgodeser nogle bestemte befolkningsgruppers interesser på bekostning af andre gruppers lige så legitime interesser,
- eller projektgruppen kan f.eks. kortlægge og analysere *den offentlige diskussion* om '*problemet*' og på denne måde identificere nogle centrale stridsspørgsmål,
- de studerende kan også vælge at sætte fokus på èn eller flere mere afgrænsede *fag- eller professionsdiskurser* (f.eks. gymnasielærernes blad 'Gymnasieskolen', 'Folkeskolen' for folkeskolens lærere eller 'Handelsskolen' for handelsskolelærerne etc.) og på denne måde forsøge at fremanalysere nogle konkurrerende positioner, der gør sig gældende i det relevante problemfelt (se rammen om 'Registrantanalyse - et eksempel'¹⁸),

---

¹⁸ Sådanne diskursanalyser - i form af '*registrantanalyser*' - kan, som allerede nævnt, bruges som middel til teoretisk at konstruere de 'modstridende positioner' i de pågående kampe om at afgrænse og 'regulere' (sætte dagsordenen) i det konkrete problemfelt (Paris:226). Den afgørende forskel mellem socialkonstruktionistiske diskursanalyser og sociologiske feltanalyser er, at i en feltanalyse bruges 'det der kan ses - og høres' også til at få de dominerede og/eller helt udgrænsede positioner frem i lyset, de positioner som den dominerende diskurs taler op imod eller helt fortier. En 'registrantanalyse' kan være udgangspunktet for den teoretiske feltkonstruktion, der altså også har til opgave at synliggøre 'alt det der ikke har været åbenlys konflikt om'.

Her kan specielt henvises til en række specialeafhandlinger, der har demonstreret hvordan registrantanalyser kan anvendes (se "Rapport fra FELTANALYSE-specialeworkshop'en på SOCIALVIDENSKAB - ved Anders Mathiesen". Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi 2002).

REGISTRANTANALYSE - et eksempel redigeret p.g.a. et par specialer

For at frembringe empiri, der kan belyse CVU-reformen, foretages en systematisk registrering af artikler, der omhandler CVU og behovet for en reform af de videregående uddannelser. Registranten bygger på artikler og debatindlæg fra forskellige medier, særligt fagtidsskrifter, aviser og nyhedsbreve fra undervisningsministeriet. Artiklerne registreres kronologisk og karakteriseres stikordsagtigt og kategoriseres systematisk efter:

- *initiativernes karakter* (f.eks. regelændringer, rapporter, konferencer)
- *aktører og handlesammenhænge* (f.eks. i relation til myndigheder, medierne etc.)
- *uddannelsespolitiske positioner* (f.eks. samtidsorienteret/kundskabsorienteret, velfærds-/markeds-).

Registranten tjener flere formål i arbejdet med at konstruere og afgrænse felterne (foruden CVU-feltet, også det pædagogiske felt, det uddannelsespolitiske felt og det overordnede magtfelt).

For det første tydeliggør artiklerne fra fagblade og aviser, at der er andre positioner i CVU-feltet, end dem der kommer til udtryk i de mere officielle udmeldinger og publikationer fra undervisningsministeriet. Arbejdet med at kategorisere hvert enkelt indlæg i registranten giver en nyttig periodisering over hovedbegivenhederne i CVU-processen, og hvordan forskellige positioner i feltet forholder sig til de forskellige initiativer. Registranten er således udgangspunkt for at begrebssette relationerne mellem positionerne som led i at konstruere de forskellige felter.

For det andet kan registrantens kronologiske karakter og evne til at tydeliggøre de modstridende positioner på en systematisk måde netop anskueliggøre de konstruerede positioners forskellige *handlingsrationaler* i de forskellige felter. Registranten kan således være udgangspunkt for at forstå relationerne mellem positionerne i feltet – både de positioner der udtaler sig og de positioner andre taler op imod.

Sammenholdt med nøgledokumenter og materiale fra undervisningsministeriet vedrørende CVU, samt lovforslag og dertil hørende høringsrunder, giver registranten et indblik i hvilke logikker og rationaler, der henholdsvis er dominerende og dominerede i feltet. Disse relationelle sammenhænge mellem registreringer og objektivering af de handlinger, der konkret foretages i de afsluttende forhandlingsrunder, synliggør hvad der tillægges betydning i de forskellige felter - hvilke rationaler og handlinger, der betragtes som afgørende.

Registranten gav således i første omgang et kronologisk indblik i et felts udvikling år for år. Længere henne i processen blev denne kronologi opdelt i faser, hvor hver fase var et udtryk for, hvornår der virkelig skete noget i feltet af betydning for styrkeforholdet mellem de modstridende positioner. Eksempler på dette kan være det indledende initiativ til institutionsreformen, det første lovudkast, eller evalueringen af DLH, der alle skabte en masse debat i det pædagogiske felt, foranlediget af oprettelsen af det nye felt - CVU-feltet.

Den afgørende styrke ved registranten er, at den indfanger rationale i de forskellige praksisser, der registreres. Det er ikke den enkelte persons subjektive holdning, der kommer frem i registranten. Registreringerne er tværtimod (i overensstemmelse med habitusbegrebet ovenfor) udtryk for forskellige repræsentanters praktiske handlingsrationale, som synliggør interesseorienteringen i det de gør.

- en anden mulighed kan bestå i at sætte fokus på *centrale aktørgrupper*, der repræsenterer og aktivt gennem skrift, tale og eller handlinger forsøger at befæste eller yderligere fremme deres forskellige modstridende interesseorientering (*positioner*) i det pågældende problemfelt,
- eller gruppen kan vælge at følge op på bl.a. den implementeringsteoretiske diskussion, der har henledt opmærksomheden på, at også de forskellige foranstaltningers *målgrupper* og deres måde at forholde sig kan være afgørende for, hvad de forskellige positioners problemforståelser (måder at forstå 'problemet' eller 'principles of vision and division') kommer til at betyde i praksis.
- endelig kan den/de *indsigtssøgendes synsvinkel* ('point de vue') - f.eks. de studerendes måde at anskue og forstå problemet - give anledning til, at de selv eller de grupper eller personer de 'studerer', eller rapportens læser(e) bliver opmærksomme på andre mulige angrebsvinkler og/eller nye handlemuligheder, hvorved etablerede positioner kan anfægtes.

Valg af empiri samt undersøgelses- og analysemetoder

Når man går igang med en historisk konkret analyse, kan analysearbejdet struktureres på utallige måder bl.a. via valg og afgrænsning af *empirisk materiale* og *analytisk fremgangsmåde*:

- f.eks. kan de studerende læse de offentliggjorte, de 'grå' og de interne *forarbejder* til konkrete lovinitiativer eller til de rent administrativt iværksatte reformer (f.eks. 'økonomistyringsprojektet' i Undervisningsministeriet),
- og/eller de kan kortlægge og prøve at følge *den politiske beslutningsproces* på grundlag af forskellige institutionelle dokumenter (f.eks. Folketingstidende med tilhørende betænkninger, 'forligsaftaler', forhandlingsprotokoller og eventuelle interne partidokumenter etc.),
- en anden eller supplerende mulighed består i at undersøge den efterfølgende *praktiske implementering* af en konkret lovgivning eller regelændring (f.eks. Gymnasireformen '88, de nye Styrelseslove 1989 og følgende år, Erhvervsuddannelsesreformen fra 1991 eller f.eks. Jan Trøjborgs forslag til revision af universitetsloven 1999),
- endelig kan også *praksisanalyser* i form af observationer, interviews etc. (etnografiske feltstudier) i praksisfeltets udførende led indgå i et case-studie (som et inspirerende eksempel på, hvordan deltagende observationer og interviews kan kombineres med systematiske dokumentanalyser kan henvises til - Henckel og Schmidt 2001).

Projektets teoretiske perspektiv og problemforståelse

Et projektarbejde eller et forskningsprojekt kan også tage udgangspunkt i en foreløbig teoretisk begrundet afgrænsning af undersøgelsesobjektet, dvs. en historisk konkret analyse kan også afgrænses og struktureres via valget af *problematik* og *synspunkt* - eller helt konkret ved at angive hvilke sammenhænge der som udgangspunkt opfattes som konstituerende for 'problemet', og fra hvilken position i det pågældende felt og *i det sociale rum* det anskues:

- et projektarbejde kan f.eks. primært efterspore *det teoretiske grundlag* for de rent administrative omstruktureringer i forvaltningen (som f.eks. 1980'ernes 'moderniseringsprogram', ændringerne i statens økonomistyring og indførelsen af det individualiserede taxameterprincip, den nye opgave- og ansvarsfordeling mellem undervisnings- og forskningsministeriet efter regeringsændringen 1998 etc.),
- eller projektgrupper kan forsøge at indkredse og fremanalysere de '*sociale mekanismer*', som repræsentanterne for de forskellige positioner benytter sig af (de administrative, organisatoriske og mediestrategiske 'teknikker' - som f.eks. kan give sig udtryk i 'modernisering' af styrelses- og ledelsesprincipperne, anvendelse af ekspertevalueringer som begrundelse for administrative reformer eller lovgivningsinitiativer, eller den massive anvendelse af opinionsanalyser og holdningskampagner i massemedierne, jvf. 'politik som diskursiv praksis' og Bourdieu 1996); - analysearbejdet kan f.eks. sætte fokus på de mere 'individualiserende' forvaltningsteknologier, der udvikles som led i bestræbelserne på at neutralisere etablerede positioner (hvor sådanne analyser kan anskueliggøre *hvordan* kollektivt organiseret interesserepræsentation gennem fagforeninger og de politiske partier tilsidesættes og miskrediteres eller søges topstyret gennem administrativt iværksatte reformer i forvaltningens organisering og i de administrative procedure og ledelsesprincipper [*resource management*]),
- endelig kan det analytiske arbejde tage sigte på at identificere eller fremanalysere (dvs. analytisk konstruere) 'de drivende kræfter' for de dominerende positioner (interesser, rationaler, institutionelle aktører eller nøglepersoner), eller lidt mere præcist *udviklingsdynamikken* og de modstridende interesser - f.eks. bag 90'ernes 'moderniseringsprocesser', der oftest fremstår som både selvfølgelige og uafvendelige (det kan f.eks. gøres i form af analyser med afsæt i informantinterview med nøglepersoner i organisationer og i centralforvaltningen, men for det meste må dynamikkens historisk konkrete forklaring og forskellige 'praktiske grunde' også søges *uden for* det konkrete problemfelt - jvf. ovenfor afsnittet om "historisering af problemfeltet").

Projektarbejde kan afgrænses - af praktiske grunde

Intet projektarbejde - heller ikke historisk konkrete analyser - kan overkomme at gøre alle disse ting, ligesom historisk konkrete analyser *aldrig* bliver færdige - det gælder i særlig grad projekter om aktuelle problemer. Historisk konkrete analyser når aldrig frem til *det* endelige resultat. Ethvert resultat vil i sagens natur være udgangspunktet for nye konflikter og nye undersøgelser og diskussion etc. Et

projekt er ikke mangelfuldt eller mislykket, hvis man ved afslutningen har den typiske oplevelse som ofte udtrykkes noget i retning af "... bare vi havde haft lidt mere tid, bare et halvt år mere ... , så kunne vi have fået *det hele* med i rapporten", hvor det er underforstået at der er et - og kun ét - rigtigt svar på problemet. Det er en ret udbredt misforståelse at opfatte projekter som rigtige eller forkerte.

Historisk konkrete analyser er ikke opgaver, der skal løses på en bestemt måde og som skal nå frem til et på forhånd kendt facit. De her skitserede fremgangsmåder er ikke obligatoriske og ikke en udtømmende opskrift, men det kan ofte være hensigtsmæssigt at *kombinere* forskellige analytiske og metodiske tilgange. Hvilken fremgangsmåde man vælger (eventuelt med fordel kan vælge) må afhænge af det konkrete problems karakter. Den 'akademiske' illusion om en udtømmende - og kun én - 'korrekt' videnskabelig metode er nok *den alvorligste barriere for om studerende tør give sig i kast med historisk konkrete analyser*. Der er ikke noget 'sikkert' resultat af en historisk konkret sociologisk feltanalyse.

Ingen projekter - heller ikke historisk konkrete analyser - kan gennemføres uden at inddrage en masse **teoretiske begreber**, forskellige systematiske **undersøgelser- og analysemetoder** og forskellige typer **empiri**. Men det er problemets karakter og dets 'objektive' sociale og historisk konkrete sammenhænge, der er afgørende for, hvilke teoretiske perspektiver og metodiske tilgange der er mest adækvate (kvantitative, begrebsanalytiske, kulturanalytiske etc.). Hertil kommer at projektdeltagernes forskellige forudsætninger ('historien i kroppen' eller deltagernes *habitus*), deres forskellige livsbetingelser uden for uddannelsessituationen og måske især deres *uddannelsesforudsætninger*, i praksis nok er mindst lige så afgørende for projektarbejdets konkrete forløb - som 'problemets' særlige karakter og dets sociale betydning (det konkrete *problemfelts* historiske forudsætninger og sociale betingelser).

3. En analysemodel for socialvidenskabelige feltanalyser

Alle de skitserede forskellige analytiske perspektiver, begivenheds- og handlesammenhænge, materialetyper, sociale og institutionelle aktørkategorier og metodiske fremgangsmåder og meget mere har jeg forsøgt at sammenfatte i en analysemodel for "*de kulturelle og politiske processers handlesammenhænge*", der primært er tænkt som orienteringsramme og overordnet analytisk perspektiv for 'historisk konkrete analyser' af vidt forskellig karakter (se *Figur 1*). Analysemodellen er udviklet i tilknytning til en model for "uddannelsernes sammensatte sammenhænge", der bl.a. er præsenteret i (Mathiesen 2. udg 2000A:592ff).

Modellen for '**de kulturelle og politiske processers handlesammenhænge**' har både reference til forskellige bidrag til den implementeringsteoretiske diskussion og til Bourdieus *feltbegreb* og hans historisk konkrete *socioanalytiske* eller *praksisologiske* tilgang (feltanalyser)¹⁹. Som analysemodel kan den bruges til at henlede

---

¹⁹ Feltbegrebet er Bourdieus måde at begribe 'det sociale rum', eller rettere, den mængde af mere eller mindre autonome sociale rum, som kan identificeres i den sociale virkelighed og som hver for sig og i større eller mindre enheder konstituerer - og konstitueres af - sociale og institutionelle '*aktivitets-fællesskaber*' (familier, organisationer, klasser, samfund etc.). Da Bourdieu læses og udlægges endog meget forskelligt, kan det primært anbefales at læse hans egen diskuterende introduktion (Bourdieu & Wacquant 1996). Selv har jeg i en anden sammenhæng lavet en kort stikordsagtig introduktion, der sammenholder Bourdieus handlingsteori og hans habitusbegreb med virksomhedsbegrebet (kritisk psykologi), Foucaults magtanalytik og det sociologiske funktionsbegreb (Mathiesen 1999A). Det er en introduktion, jeg i nogle år har brugt som appetitvækker. Men det tager tid at få fat i hvad Bourdieu

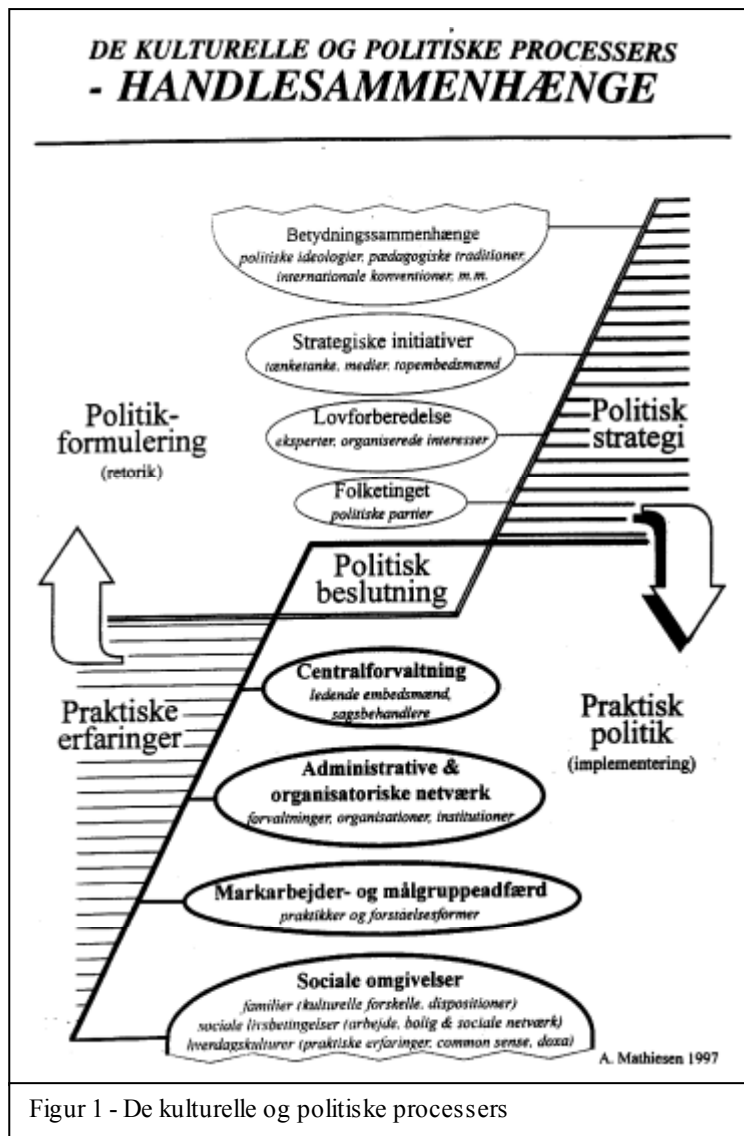
opmærksomheden på de mange modsætningsfyldte sammenhænge som de sociale institutioner indgår i (f.eks. uddannelserne og dermed både lærere og studerende). Sammenholdt med den nævnte '*model for uddannelsernes sammensatte sammenhænge*' (ibid:597) kan denne 'boblemodel' bruges til at understrege nytten af at skelne mellem forskellige slags sammenhænge, som de agerende indgår i på forskellige niveauer - samtidig.

Det er nok også nyttigt eksplicit at gøre opmærksom på, at der i modellen skelnes mellem det *politiske felt*s diskursive kampe, der er led i det overordnede magtfulds kampe om at bestemme/formulere de overordnede principper for, hvordan man skal anskue og opdele samfundet - dvs. de sociale kampe om den samfundsmæssige dagsorden med hovedvægt i modellens øverste del ('politikformulering'), og så de *praktiske politiske processer* i det bureaukratiske felt - dvs. den offentlige forvaltnings konkrete magtudøvelse og de forskellige velfærdsprofessioners / personalekategoriers forskellige måder at udføre arbejdet i de handlesammenhænge som er repræsenteret i modellens nederste del ('praktisk politik').

---

mener med 'relationelle begreber' og *modus operandi* etc. (f.eks. Bourdieu 1993:268ff, REF:143, Paris:210, 215 etc.). Modus operandi betyder det at gøre noget og med fokus på den måde det gøres - f.eks. det at anvende og udvikle teori i praksis, men det er altså netop ikke gjort med at lære de *korrekte definitioner* udenad.

For Bourdieu er teori ikke universelt gyldige begrebsdefinitioner. Teori er noget der hele tiden skal konstrueres som led i det videnskabelige undersøgelses- og analysearbejde - eller med andre ord som led i historisk konkrete analyser (REF:145).

Med henvisning til afsnittet ovenfor om "analysemetoden - at konstruere modstridende positioner i problemfeltet" kan man ud fra modellen i Figur 1 skelne mellem de overvejende diskursive kampe i de forskellige '*fields of cultural production*', hvor der produceres forståelseskategorier og forestillinger om det gode liv, og (til højre i modellen) de bureaukratiske og organisatoriske kampe i de forskellige '*fields of social relations production*', hvor der produceres sociale magtrelationer - og social kapital (HSS:57ff, Bourdieu 1983, Broady 2000:272ff). I de 'kulturelle processers' produktion af symbolske magtrelationer trækkes der tov om formuleringen af forskellige modstridende politiske målsætninger og udbredelsen af de tilsvarende - ligeledes modstridende - værdiforestillinger og forestillinger om, hvordan den offentlige forvaltning skal indrettes. De 'praktisk politiske processer' på den anden side (til højre i modellen) repræsenterer det 'bureaukratiske felts' produktion af administrative og organisatoriske magtrelationer, de bureaukratiske magtudøvelsesprocesser som 'producerer forvaltning og styring' (governance).

De praktisk politiske processer producerer og forandrer de forskellige 'sociale aktiviteter' institutionelle betingelser (se afsnittet om 'Bourdieu's prakseologiske metodologi'). Med henvisning til Bourdieus begreb om social kapital kan de

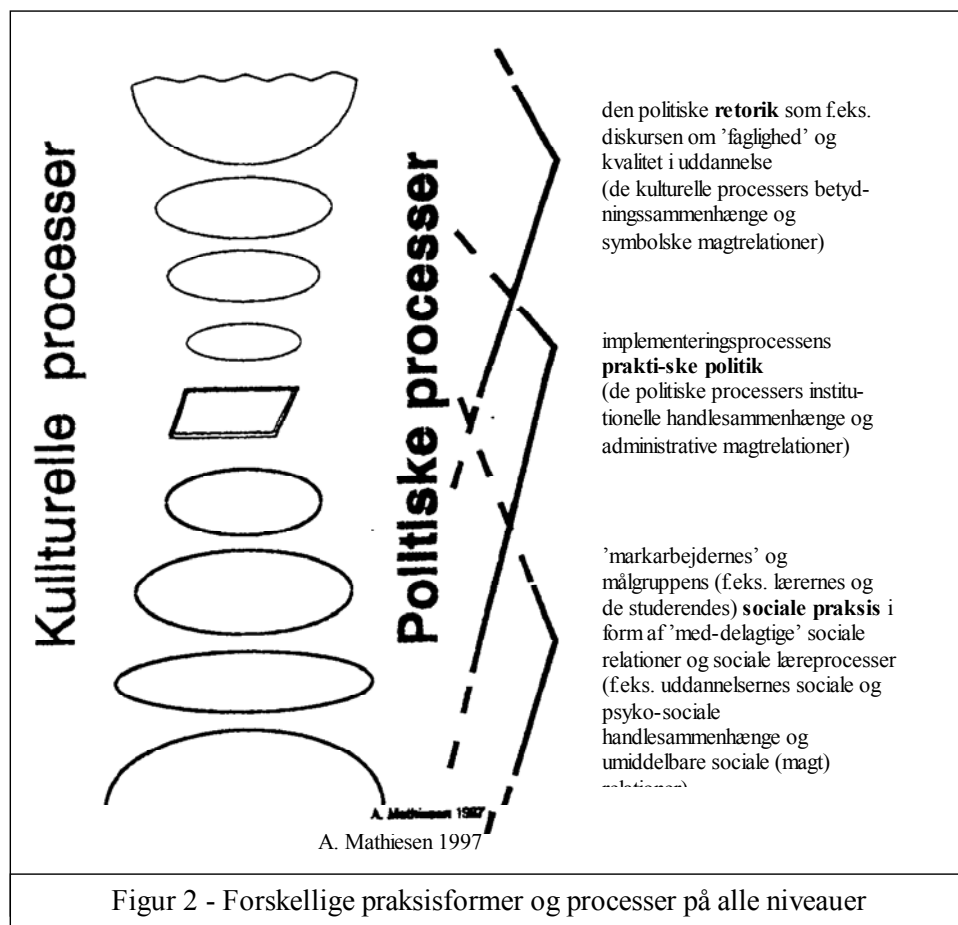
forskellige praktisk politiske processer måske også betegnes som 'fields of organizational production', idet der bl.a. også er tale om at opbygge sociale og organisatoriske netværk, hvadenten der nu er tale om demokratisk repræsentation i forvaltningens udformning af regler mm. og demokratisk organisering af ledelsen, eller der er tale om lobbyisme og eksperter-systemer etc. I praksis er der tale om sammenvævede relationer og processer mellem de kulturelle og praktisk politiske processer, men analytisk kan det være nyttigt at skelne mellem *forskellige kategorier af 'sammenhænge'* i det konkrete problemfelt. På denne måde kan modellen måske skærpe blikket for de mange samtidige - ikke altid forenelige - relationer som institutionerne og de agerende (de udførende professioner) indgår i.

I hvert fald er det vigtigt at skelne mellem 3 hovedkategorier af sammenhænge, som kan sammenfattes til retorik, praktisk politik og social praksis.

'Klammerne' ved siden af *Figur 2* om de **'forskellige praksisformer og processer'** skal altså alene henlede opmærksomheden på, at det analytisk kan være produktivt:

- at skelne mellem hvilke *praksisformer og processer* (diskursive, bureaukratiske, psyko-sociale) der overvejende karakteriserer de undersøgte 'aktiviteter' i de forskellige handlesammenhænge på de forskellige niveauer ['boblerne' i modellen], og
- at gøre sig klart om projektarbejdet primært fokuserer på *kulturelle* artikulationsprocesser [venstre side i modellen] eller *praktisk politiske* administrative processer og professionspraksis'er / måder at udføre arbejdet [højre side i modellen].

Men det er også vigtigt at være opmærksom på, at samtlige niveauer i modellen ['boblerne'] gør sig gældende i ethvert problemfelt - omend med varierende styrke. *Et historisk konkret problem må ganske vist altid anskues ud fra en bestemt situation eller handlesammenhæng [fra en bestemt position i én af 'boblerne']*, men det projektkonstituerende problemfelts institutionelle og andre relationer til forskellige positioner og konflikter i hhv. de praktisk politiske og de kulturelle processer på de øvrige niveauer i den historisk konkrete situation [*samtlige 'bobler' i modellen*] vil altid spille ind og blive påvirket - omend de mange sammenhænge oftest kun indgår med varierende vægt i de konkrete sagsforløb (se hertil f.eks. Paris:237ff og specielt 'Verdens Elendighed' - WoW).

Analysemodellen for 'historisk konkrete analyser' kan bl.a. også sætte fokus på centrale aktørgrupper (*agens*) på de forskellige niveauer i modellen ['boblerne'] og deres sammensatte 'institutionelle betingelser', der konstituerer de agerendes handlesammenhænge og deres handledispositioner (- jvf ovenfor om de sociale strukturers og de mentale strukturers dobbelte historicitet og afsnittet om den afgørende forskel mellem 'Bourdieu's feltanalyser og socialkonstruktivistiske analyser'). Analysemodellen kan med andre ord anvendes til at sætte fokus på de sammensatte sammenhænge for de agerendes tilegnelse af og varetagelse af forskellige 'positioner' i de kulturelle og politiske processer inden for de historisk konkrete problemfelter (hvor de agerendes personlige erfaringer og øvrige forudsætninger altså også kan få betydning for deres stillingtagen i de konkrete situationer - se afsnittet om 'at konstruere modstridende positioner i problemfeltet' og note 23 om *habitus* nedenfor). Men det er altså ikke personerne og deres

subjektive 'meninger', der er analyseobjektet. Analyseobjektet er 'objective relations between *institutional* or *organizational* positions (se afsnittet om 'Bourdieu's prakseologiske metodologi).

Det er nok vigtigt endnu engang at understrege, at felter er noget der skal konstrueres analytisk. Felter er teoretiske konstruktioner af '*kampfelter*' i *det sociale rum*, hvor der kæmpes om 'principles of vision and division' f.eks. for den offentlige sektors institutioner, og hvor der kæmpes om såvel institutionernes ledelsesorganisation som om den konkrete udformning af de sociale institutioners aktiviteter - og ikke mindst kæmpes der om kontrollen med ressourceanvendelsen / måden at disponere ressourcerne i den offentlige sektor. Modellen i Figur 1 giver alene en oversigt over 'det der kan ses'. Felter kan ikke ses, derfor er de ikke indtegnet i Figur 1. De analytisk konstruerede modstridende positioner, som konstituerer det undersøgte problemfelt, er teoretiske konstruktioner, men de kan og skal verificeres empirisk (REF:94).

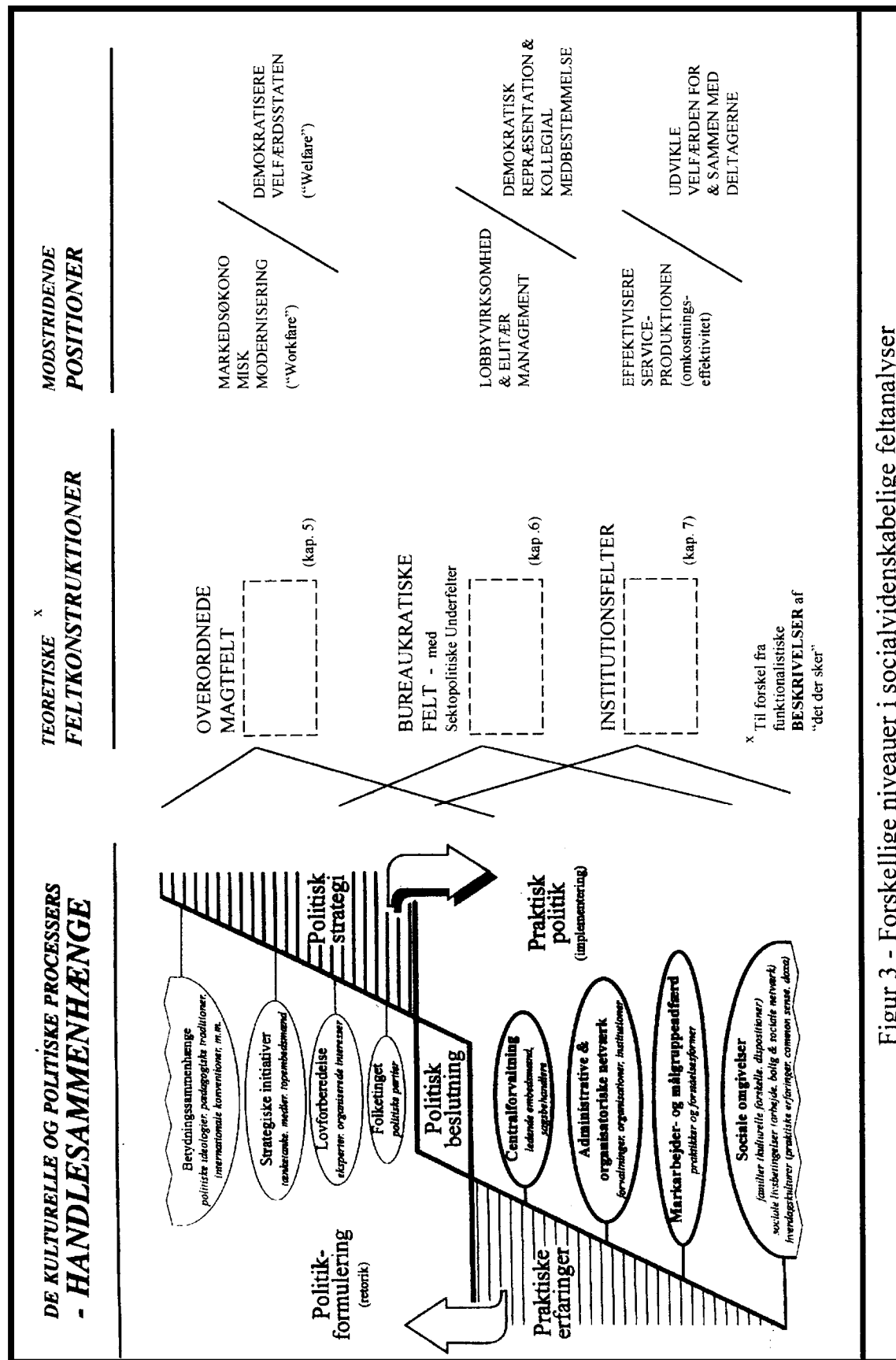
Resultaterne af analysearbejdet kan så fremstilles i form af redegørelser for styrkeforholdene/ de sociale magtrelationer på forskellige niveauer f.eks. svarende til de tre niveauer i Figur 2 og Figur 3 nedenfor, hvor der skelnes mellem det overordnede magtfelt, forskellige bureaukratiske felter og institutionsfelter (velfærdsarbejdernes forskellige 'arbejdsfelter' - se ovenfor note 7 og afsnittet om 'at konstruere modstridende positioner i problemfeltet') svarende til de sociale kampe om:

- **måder at anskue verden** (den symbolske orden)
(f.eks. velfærd til alle befolkningsgrupper eller markedsvelfærd)
- **måder at organisere de sociale institutioner** (den sociale orden)
(f.eks. institutionsstrukturer og ledelsesorganisation)
- **måder at gøre arbejdet** (de umiddelbare sociale relationer)
(f.eks. opgavefordelingen i velfærdsinstitutionernes daglige arbejde)

Mainstream politologisk teori begrænser som regel begrebet politisk kultur til alene at omfatte beslutningsprocesser i de politiske institutioner (f.eks. Bogason 1996²⁰). I dette papir bruges politisk kultur som et sociologisk begreb om forskellige måder at udøve magt, forskellige måde at lede og fordele arbejde og ressourcer. Med den allerede nævnte model for de sociale institutioners sammensatte sammenhænge (Mathiesen 2000A:597) har jeg forsøgt at skærpe blikket for forskellen mellem en *demokratisk politisk kultur* og den aktuelt dominerende *markedsteknokratiske managementkultur* - f.eks. repræsenteret ved governance-teoretikernes forestilling om demokrati-forvaltning, forvalternes administration af 'markedsdemokratiet' i en konsekvent markedsøkonomisk politisk kultur karakteriseret ved individualisering, udlicitering, privatisering og markedsorientering af de eksisterende offentlige institutioner - inklusive administration og forvaltning, ordensmagts forskellige funktioner etc.

---

²⁰ Kan. uddybes bl.a. med henvisning til Bogason & Sørensen 1998 s.131ff, hvor det klart fremgår at Bogasons institutionsbegreb og hans aktør- og handlingsbegreb [authoritative interaction] er baseret på metodologisk interaktionisme - se hertil også Steinmetz 1999 og Johs. Andersen 1993.

Figur 3 - Forskellige niveauer i socialvidenskabelige feltanalyser

I *Figur 3* kombinerer **Feltanalysemodellen** oversigten over 'det der kan ses' og de mange forskellige analysekategorier i *Figur 1* med distinktionen mellem felter på forskellige niveauer og de forskellige niveaues hyppigst forekommende praksisformer i *Figur 2*. I anden kolonne eksemplificeres nogle forskellige teoretiske feltkonstruktioner på forskellige niveauer (overordnede magtfelt, bureaukratiske felter, institutionsfelter), og endelig anføres i tredje kolonne et konkret eksempel på feltkonstituerende modstridende positioner, som de kommer til udtryk i de anførte felter på forskellige niveauer.

I *Figur 3* repræsenterer de anførte 'modstridende positioner' socialistisk demokrati og nyliberalistisk markedsökonomi. "Welfare"-positionen (lighedsorienteret folkestyre) repræsenterer et p.t. stærkt domineret alternativ til den aktuelt dominerende markedsteknokratiske "Workfare"-position (effektivitetsorienteret ekspertstyre og nyliberalistisk *governance*). Disse positioner er fremanalyseret gennem historisk konkrete dokument- og tekstanalyser mm. (jvf. ovenfor om 'registrantanalyser'), og den stikordagtige sammenfatning tjener her alene til at skærpe blikket for *den sociale betydning* af den markedsökonomiske måde at organisere og regulere velfærdssamfundets sociale institutioner ('*modstridende positioner*' i de forskellige felters kampe om at **anskue, organisere** og **gøre arbejdet**).

På denne måde har jeg - og en række studie- og specialeprojekter - gennem historisk konkrete analyser af 1980'ernes og 90'ernes nyliberalistiske uddannelsespolitik som led i moderniseringen af den offentlige sektor forsøgt at skærpe blikket for nogle modstridende 'positioner' i det overordnede magtfelt, selvom de socialistiske traditioner i stigende grad bliver undsagt og - fortrængt. Sådanne feltanalyser kan modvirke én af de mest afgørende former for symbolsk vold, nemlig *usynliggørelse*. De synlige positioner er alene den anførte nyliberalistiske position og 1990'ernes udgave af en socialliberal position (à la Rawls). Tilsvarende er de modstridende positioner fremanalyseret på de andre niveauer ('kapitel'-angivelserne ved de forskellige felter i *figur 3* henviser til "*Uddannelsernes Sociologi - i velfærdsstaten under forandring*" (Mathiesen 2000)).

I de praktisk politiske processer drejer politisk kultur sig - som allerede nævnt - om, hvordan magt udøves, hvad der er *rationalet* (dvs. værdiorienteringen) i den måde ressourcer disponeres og prioriteres til forskel fra politologernes strukturalistiske beskrivende netværksanalyser og/eller rent diskursive analyser af de 'autoritative' politiske processers 'grammatik' (Bogason 1996:108). Socialvidenskabelige feltanalyser har som ambition at *synliggøre* mønstret og interesseorienteringen (rationalet) i de forandringer/reformer 'der sker' i den sociale virkelighed, og sådanne analyser kan også henlede opmærksomheden på, at det er konkret handlende mennesker med en bestemt interesseorientering - 'position i det sociale rum', der får det til at 'ske'²¹.

Positioner i praksis

For at undgå de mest nærliggende misforståelser skal det her understreges, at i analyser af offentlige debatter, observationer, interview etc. er de enkelte debattørers udsagn ikke interessante som individuelle enkeltpersoners eller som de enkelte institutioners *holdningstilkendegivelser*. De enkelte tekster eller udtalelser skal

---

²¹ Kan uddybes med redegørelse for betydningen af at dekonstruere de relativt dominerende forestillinger om 'postmoderne betingelser' - f.eks. Bogason 1998:39.

alene forstås som udsagn, der kan bruges til at fremanalysere eller - måske mere præcist formuleret - som det empiriske grundlag for teoretisk at konstruere en række mere eller mindre modstridende positioner i det pågældende problemfelt. Diskursive elementer anskues altså som *udtryk for* eller som repræsenterende modstridende handlingsrationaler (dvs. værdi- eller interesseorienteringen i det de forskellige agenter gør).

Positioner i de enkelte problemfelters 'magtkampe' udgøres af de agerendes *stillingtagen* ('stances'), som den giver sig udtryk i deres *måde at forholde sig* til problematikken der undersøges (handlingsrationale). En sådan stillingtagen er ikke entydigt determineret af personernes sociale placering og/eller deres institutionelle roller ('objective positions'), og den er - ifølge Bourdieus måde at forstå konkrete menneskers handlinger - ofte heller ikke resultat af et bevidst valg (cfr. rammen om 'Det sociologiske videnskabsfelts dominerende position'). Når en position således eksemplificeres ved x antal personers udsagn eller artikler i den systematiske 'registrant' (se rammen om 'Registrantanalyse'), så er det ikke for på bedste positivistiske vis at dokumentere, at positionen udgøres af x antal navngivne personer. Det er alene for at illustrere og anskueliggøre *handlingsrationalet* i den analytisk konstruerede position (handlingens interesseorientering), og for at tydeliggøre at den faktisk forekommer i disse konkrete formuleringer i relation til andre positioner, som repræsenterer andre *interesseorienteringer* (se hertil specielt Paris-seminaret 1987 - REF).

En sådan analytisk konstruktion af positionerne betyder ikke, at f.eks. en institutionsrepræsentant kun kan tilhøre eller 'repræsentere' én position²². Afhængigt af de forskellige analysetemaer kan aktør- eller tekst-sammensætning i fremstillingen af de forskellige positioner variere, ligesom der også kan være overlapning mellem konkurrerende positioner. Mange års erfaring som projektvejleder har lært mig, at dette positions-begreb (Bourdieu) ofte misforstås. Derfor har jeg her valgt så kraftigt at understrege, at en position ikke består af et antal aktører eller 'roller', men at positioner forekommer og/eller kan identificeres i form af '*rationalet*' i nogle aktørers handlinger og/eller andre tilkendegivelser (dvs. *interesseorienteringen* i handlingerne eller f.eks. i tekster og udtalelser).

En position er altså ikke bare angivelsen af et fikspunkt (koordinaterne) i et tredimensionalt geometrisk rum, og en 'position' kan heller ikke reduceres til 'en rolle i en arbejds- eller funktionsdelt organisation' - som er en udbredt definition i moderne organisationsteori om privatøkonomiske virksomheders ledelses- og arbejdsorganisering (f.eks. James Coleman, Gøran Ahrne etc. - og for en produktiv kritik Dahler-Larsen 'paper'). Til forskel fra denne 'gængse' betydning betegner det her anvendte positionsbegreb altså primært '*rationalet*' i konkrete (institutionelle, sociale, individuelle) 'agenters' måde *at forholde sig til* problemfeltets problematik i praksis i én eller flere forskellige handlesammenhænge i det sociale rum. Det her anvendte positionsbegreb repræsenterer med andre ord de agerendes måde at forholde sig til problemfeltets kampe om at befæste eller ændre de aktuelle magtrelationer i feltet. Bourdieus positionsbegreb henviser altså til de agerende som *interesserepræsentanter* (cfr. ataraksi - REF:102).

---

²² Som konkret eksempel kan f.eks. henvises til et Socialvidenskabs-speciale om CVU-problematikken, hvor en seminarirektor som 'stærk' leder af en selvejende institution dels spiller med på Undervisningsministeriets økonomisk-effektivitets-orienterede '*forvalterrationale*', men samtidig udtaler han sig meget kritisk om den centraliseringstendens og den indholdsmæssige akademisering af den pædagogiske uddannelse som han helt klart opfatter som en følge af det økonomiske rationales dominans, hvor han nærmest indtager en professionsfaglig position som repræsenterer et *socialpædagogisk rationale* (s.147).

Men ifølge Bourdieu refererer de agerendes stillingtagen altså også til de agerendes placering i det *sociale* rum ('objective position'). Den måde de agerende anskuer og forholder sig til den konkrete situation ('stances' eller 'position-takings') er formet af og i deres aktuelle og tidligere placering i det sociale rum og deres position i det aktuelle problemfelt (PM:130). Også erfaringer fra andre felter (samtidige og tidligere handlesammenhænge) kan - stadig ifølge Bourdieu - få afgørende betydning for de agerendes stillingtagen i konkrete situationer - jvf. '*habitusbegrebet*'²³. Positioner (i betydningen 'stances') artikuleres eller fremstår med andre ord som modstridende interesse-repræsentationer i konkret social praksis (eller som konkret *stillingtagen* i handling eller andre tilkendegivelser), og det er altså sådanne modstridende positioner i konfliktsituationer, der konstituerer problemfelter fyldt af modstridende interesser og sociale magtkampe.

Hvad kan feltanalysemodellen bruges til i praksis?

Feltanalysemodellen præsenteres her primært som en analytisk ramme for en metode til at strukturere og organisere et undersøgelsesarbejde som én eller flere '*historiske konkrete analyser*'. Den situation eller de (handle)sammenhænge, der undersøges, ses altid fra én af flere modstridende positioner der indgår *i situationen*. Men positionen, hvorfra der ses, har forudsætninger der ligger *uden for situationen* - uden for den konkrete handlesammenhæng. Dvs. at forklaringer på det der sker i situationen *også* må søges uden for situationen. Det er med andre ord ikke nok bare at spørge de agerende, eller alene at orientere sig grundigt *i situationen* (cfr. socialkonstruktionistiske analyser og netværksanalyser og i det hele taget 'den interaktionistiske (verdens)anskuelse' - REF:99 og spec Paris:226 og Ök-Feld).

Denne analysemodel kan med andre ord bruges til at anskueliggøre, at man (såvel i et studieprojekt som i ethvert socialvidenskabeligt undersøgelsesarbejde) altid anskuer sit 'problem' ud fra én af 'boblerne' (i *Figur 1*) - dvs. 'problemet' anskues altid som det fremtræder i en konkret handlesammenhæng, hvor der typisk er forskellige modstridende opfattelser af det konkrete problem og forskellige bestræbelser (*positioner*), der tilsammen konstituerer 'problemet'. Det er noget af det vanskelige i problemorienteret projektarbejde, at gøre sig klart hvor projektets fokus ligger. Hvad det er for en '**handlesammenhæng**', projektets undersøgelses- og analysearbejde tager udgangspunkt i. 'Problemet' - og det konkrete problemfelters - relationer til alle de andre niveauer (dvs. de andre 'bobler'), kan så inddrages i det omfang det er muligt at vise eller begrunde, at de har betydning for det konkrete sociale fænomen der undersøges ('problemet' - f.eks. hvordan embedsmænd og eksperter kan tilgodese bestemte 'positioner' på bekostning af andre i den konkrete udmøntning af en administrativ praksis - Mathiesen (red.) 1999:216). Relationer til de forskellige niveauer og specielt relationer til 'det overordnede magtfelt' kan med

---

²³ *Habitusbegrebet* repræsenterer Bourdieus teoretiske forklaring på, hvorfor vi handler som vi gør. Her kan specielt henvises til Bourdieus omskrivning af et meget centralt Pascal-citat, som han gang på gang vender tilbage til. Netop habitusbegrebet kan forklare, hvordan det går til at vi - når vi bevæger os i det sociale univers, vi er produkter af - umiddelbart befinder os som fisk i vandet: "... Det er fordi [den sociale verden jeg lever i] har skabt mig, fordi den har skabt de kategorier, jeg bruger til at opfatte den med, at den forekommer mig naturlig og indlysende rigtig" (REF:113, spec 99/INVIT:114, APG:30). Vi er - ifølge Bourdieu - socialt *disponeret for* at være indforstået med 'det sociale univers vi lever i'.

Agerende eller repræsentanter fra forskellige 'sociale verdener' er følgelig disponeret for at anskue den samme situation i et konkret problemfelt ganske forskelligt. Alt afhængigt af, hvad de 'har med hjemmefra' eller fra andre 'kampfelter'. Dvs. deres måde at forholde sig afhænger af, hvilke *dispositioner* de har i kroppen (- jvf. ovenfor afsnittet om 'Bourdieu's praksislogiske metodologi'). Men det kan uddannelse muligvis gøre noget ved?

andre ord inddrages i det omfang der er tid og kræfter - for en historisk konkret analyse bliver, som allerede nævnt, aldrig 'færdig' (REF:91, Bourdieu og Raphael 1995).

Med udgangspunkt i et historisk konkret problem kan man på denne måde 'spørge sig frem' til, hvad det er for forhold og sammenhænge ('betingelser'), der synes at konstituere problemet. I praksis er det ikke nær så 'tilfældigt' som det kan se ud. Den sociale virkelighed er ikke nær så 'fragmenteret', som postmodernisme- og netværksteoriene så gerne vil give indtryk af (se f.eks. Bogason 1998:29 og 39). - Bla. er vores *synspunkt* og vores måde at anskue - vores *synsvinkel* - skabt af det sociale rum vi lever i (for en kort uddybning kan henvises til GdW:15ff og Bourdieu 2001:185; men "Verdens Elendighed" (se WoW) er et mere omfattende praktisk eksempel). Lidt mere konkret *kan* det - som allerede nævnt - betyde, at studerendes og forskeres uddannelsesforudsætninger (f.eks. det obligatoriske kursuspensum) undertiden kan komme til at *dominere* udsynet. Feltanalysemodellen og Bourdieus feltbegreb kan med andre ord bruges '.. to objectify the point of view from which [a producer of discourse] produces this discourse' (LoP:287,n.3)

De videnskabsteoretiske og metodologiske diskussioner - og dermed de teoretiske begrundelser for at arbejde på netop denne måde - er indledende kort skitseret og suppleret med udvalgte henvisninger i fodnoterne²⁴. Dog vil jeg afsluttende endnu engang understrege, at når man arbejder med 'tekster', så er det meget vigtigt at gøre sig klart *og* tage højde for - at ordene ikke kun benævner eller meddeler informationer. Ordene re-præsenterer også betydning(er), som kun kan forstås hvis man kombinerer tekstens mange forskellige informationer *og* tekstens produktionsbetingelser - tekstens og tekstproducenternes historiske forudsætninger og sociale betingelser. Men ofte må teksternes kommunikationssammenhæng også medtænkes, hvis man vil forstå hvad tegnene - de valgte ord - *kommer til at betyde* i den konkrete sammenhæng. Til det formål kan 'feltanalysemodellen' være ganske produktiv. Det viser en række meget spændende specialeafhandlinger fra Socialvidenskab (Mathiesen 2002).

---

²⁴ For de særligt interesserede kan anbefales "Understanding" (Bourdieu 1996), der er Bourdieus metodologiske refleksioner ved afslutningen af den meget overbevisende fremstilling af "Verdens Elendighed" (*La misère du monde*) - en bog der sætter fokus på den moderne markedsøkonomiske verdens sociale udstødningsmekanismer (se hertil Mathiesen 2001). Jeg har allerede henvist til Bourdieus egne *sokratisk* dialoger med Loïc Wacquant (på dansk 1996 - REF) og til samtalen med Beate Kraus om den traditionelle disciplinære videnskabsmetodiske lærebog (på dansk 1994 - IMI), hvor Morten Nørholm i en kort kommentar specielt henleder opmærksomheden på, hvad 'det dobbelte brud' går ud på hos Bourdieu, og hvad de metodiske implikationer er.

Specielt til forståelsen af Bourdieus anvendelse af feltbegrebet, som et relationelt begreb, kan henvises til "From Ruling Class to Field of Power: An Interview with Pierre Bourdieu on *La noblesse d'État*" (på engelsk 1993 - RCFP). Det er endnu én af disse diskuterende redegørelser - denne gang om de sammensatte sammenhænge mellem eliteuddannelser, managementeksperter og magtudøvelsesformer, hvor det er relationerne mellem det overordnede magtfelt og det bureaukratiske felt (statsmagts institutionelle former for symbolsk og administrativ magtudøvelse) der er i fokus. Mere generelt om feltbegrebet kan henvises til den meget velkomponerede samling af foredrag, som på dansk har fået den rammende titel "Af praktiske grunde" (APG) - samt eventuelt "Refleksiv sociologi" kapitel 2 - på trods af den misvisende oversættelse. Den engelske udgave er både mere præcis og med flere noter.

Litteratur

Bourdieu-tekster der henvises til med forkortelser:

- Acts
Acts of Resistance - Against the Myths of Our Time. Cambridge: Polity Press 1998.
- APG
Af praktiske grunde. København: Hans Reitzels Forlag 1997.
- Berlin
Politisches Feld und symbolische Macht, Gespräch mit Pierre Bourdieu. Berliner Journal für Soziologie, 1991 no. 4, pp 483-488.
- Dist
Distinktionen - En sociologisk kritik af dommekraften. Frederiksberg: DET lille Forlag 1995.
- Epilogue
Epilogue - On the Possibility of a Field of World Sociology, in BOURDIEU, P. & COLEMAN, J.S. (eds) *Social theory for a Changing Society*. Colerado/Oxford: Westview Press 1991.
- Etter
Den kritiske ettertanke. Oslo: Det Norske Samlaget 1993.
- FU
Die feinen Unterschiede - Kritik der gesellschaftlichen Urteilskraft. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 1982.
- GdW
Vom Gebrauch der Wissenschaft - Für eine klinische Soziologie des wissenschaftlichen Feldes. Konstanz: UVK Universitätsverlag Konstanz 1998.
- HSS
Men hvem skabte skaberne? København: Akademisk Forlag 1997.
- IMT
"I mellemtiden har jeg lært alle den sociologiske forståelses sygdomme at kende", interview ved Beate Kraus (in Pierre Bourdieu - Centrale tekster inden for sociologi og kulturteori (red.) Staf Callewaert m.fl.). København: Akademisk Forlag 1994.
- INVIT
An Invitation to Reflexive Sociology. Pierre Bourdieu and Loïc J.D. Wacquant. Cambridge: Polity Press 1992.
- IOW
In Other Words - Essays Towards a Reflexive Sociology. Cambridge: Polity Press revised edition 1994.
- LAW
The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field, with introduction by Richard Terdiman, University of California. The Hastings Law Journal 1987 no. 5, pp 805-853.
- LoP
The Logic of Practice. Cambridge: Polity Press 1990.
- LSP
Language & Symbolic Power. Cambridge: Polity Press 1991
- Modild
Modild - For en social bevægelse i Europa. København: Hans Reitzels Forlag 2001.

- Paris
Den refleksive sociologis praksis (Paris-seminaret oktober 1987), i REF (1996) pp 197-241.
- PHSR
The Peculiar History of Scientific Reason, in Sociological Forum 1991 no. 1, pp 3-26.
- PM
Pascalian Meditations. Cambridge: Polity Press 2000.
- POB
Participant Objectivation: Breaching the Boundary Between Anthropology and Sociology - how? London: The Royal Anthropological Institute, 6. December 2000.
- Prologue
Prologue - Social Structures and Mental Structures, in SNOB 1996 pp 1-6.
- RCFP
From Ruling Class to Field of Power: An Interview with Pierre Bourdieu on La noblesse d'État, ved Loïc J.D. Wacquant. Theory, Culture & Society 1993 no. 3, pp 19-44.
- REF
Refleksiv Sociologi - mål og midler, i samarbejde med Loïc J.D. Wacquant. København: Hans Reitzels Forlag 1996
- Rép
Réponses - Pour une anthropologie reflexive, avec Loïc J.D. Wacquant. Paris: Éditions du Seuil 1992.
- REPRO
Reproduction in Education, Society and Culture, with Jean-Claude Passeron. London: Sage Publications, 2. edition 1990.
- SNOB
The State Nobility - Elite Schools in the Field of Power. Cambridge: Polity Press 1996.
- SuGS
Satz und Gegensatz - Über der Verantwortung des Intellektuellen. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag 1993.
- TV
Om TV - og journalistikkens magt. København: Tiderne Skifter 1998.
- Vernunft
"Vernunft ist eine historische Errungenschaft, wie die Sozialversicherung", Bernd Schwibs im Gespräch mit Pierre Bourdieu. Neue Sammlung 1985, pp 376-394.
- Vive
Vive la crise! For Heterodoxy in Social Science. Theory and Society 1988 no. 5, pp 773-787.
- VMM
Die verborgenen Mechanismen der Macht. Hamburg: VSA-Verlag 1997.
- WKB
Wie die Kultur zum Bauern kommt. Hamburg: VSA-Verlag 2001.
- WmSC
What makes a Social Class? - On the Theoretical and Practical Existence of Groups. Berkeley Journal of Sociology 1987, pp 1-17.
- WoW
The Weight of the World - Social Suffering in Contemporary Society. Cambridge: Polity Press 1999.
- ÄuK
Der Kampf um die symbolische Ordnung, Pierre Bourdieu im Gespräch mit Axel Honneth, Hermann Kocyba und Bernd Schwibs. Ästhetik und

Kommunikation 1986, Heft 61/62 pp 142-165 (se engelsk oversættelse i Theory, Culture & Society 1986 no. 3, pp 35-51).

Ök Feld

Das ökonomische Feld, in Pierre Bourdieu et al. (1998): *Der Einzige und Sein Eigenheim*, pp 162-204. Hamburg: VSA-Verlag (netop kommet i dansk oversættelse i Dansk Sociologi, no 1, 2002).

Anvendt litteratur iøvrigt (inclus. andre Bourdieu-tekster):

AHRNE, G. (1997): *Social Organizations - Interaction inside, outside and between organizations*. London: Sage Publications.

ANDERSEN, J. (1991): Politik som diskursiv praksis, in *Teorier om politik og stat*, pp 63-78. Aalborg Universitetsforlag.

- (1993): *Politisk kultur i Danmark - et teoretisk og empirisk omrids*. Aalborg Universitetscenter: Institut for økonomi, politik og forvaltning.

ANDERSEN, R.P. m.fl. (2000): *Social arv og uddannelse - en debat og dens konsekvenser*. Roskilde Universitetscenter: Socialvidenskab, maj 2000.

BÉNATOUIL, T. (1999): A Tale of Two Sociologies - the Critical and the Pragmatic Stance in Contemporary French Sociology. *European Journal of Social Theory*, no. 3, pp 379-396.

BOGASON, P. (1996): *Collective Public Action. Institutional Analysis of the Postmodern Locality*. RUC: Department of Social Sciences, marts 1996. (her citeret fra BOGASON, P. & SØRENSEN, E. (eds) 1998: *Samfundsforskning bottom-up*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.)

- (1998): *Bottom-up og nyere samfundsanalyser*, in BOGASON, P. & SØRENSEN, E. (eds) 1998.

BOURDIEU, P (1971/1987): Une interprétation de la théorie de la religion selon Max Weber, *Archives européennes de sociologie*, 12, no 1, 1971, pp 3-21 (se revideret engelsk oversættelse 1987: *Legitimation and Structured Interests in Weber's Sociology of Religion*).

- (1971/1991): *Genèse et structure du champ religieux*, *Revue française de sociologie*, 12, no 3, 1971, pp 295-334 (se engelsk oversættelse 1991: *Genesis and Structure of the Religious Field*).

- (1975): *The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason*. *Social Science Information* 14, no 6, 1975, pp 19-47.

- (1982): *Ce que parler veut dire - L'économie des échanges linguistiques*. Paris: Fayard.

- (1982A): *Leçon sur la leçon*. Paris: Éditions de Minuit.

- (1983): *Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital*, in R. KRECKEL (ed.) *Soziale Ungleichheiten. Soziale Welt Sonderband 2*, pp 183-193.

- (1987/1971): Legitimation and Structured Interests in Weber's Sociology of Religion (trans. C. Turner), in S. LASH and S. WHIMSTER (Eds) *Max Weber, Rationality and Modernity*, pp 119-136. London: Allen & Unwin.
- (1988): *Homo Academicus*. Cambridge: Polity Press.
- (1990): *Was heißt Sprechen*. Wien: Wilhelm Barumüller.
- (1991/1971): Genesis and Structure of the Religious Field, in CALHOUN, C. (ed.) *Religious Institutions*, pp 1-44. Greenwich, Conn.: JAI Press Inc.
- (1993): For a Sociogenetic Understanding of Intellectual Works, in CALHOUN, C. et al. (eds) *Bourdieu: Critical Perspectives*, pp 263-275. Cambridge: Polity Press.
- (1994): Socialt rum og symbolsk magt, in *Centrale tekster inden for sociologi og kulturteori* (red.) Staf Callewaert m.fl. København: Akademisk Forlag.
- (1994A): *Raisons pratiques - Sur la théorie de l'action*. Paris: Éditions du Seuil.
- (1995): *Champ politique, champ des sciences sociales, champ journalistique*. Lyon: Université Lumière Lyon 2, 14 novembre 1995.
- (1996): Zur Demokratie gehört eine Forschung, die Ungerechtigkeiten aufdeckt, *Die Zeit*, Nr 26 p 33.
- (1996A): Passport to Duke (trans. L. Wacquant), in M.SABOUR "Pierre Bourdieu's Thought in Contemporary Social Sciences", *International Journal of Contemporary Sociology* 33, no. 2, pp 145-150.
- (1996B): *The Rules of Art - Genesis and Structure of the Literary Field*. Cambridge: Polity Press.
- (1997): *Les usages sociaux de la science - Pour une sociologie clinique de champ scientifique*. Paris: INRA Editions.
- (1997A): *Der Tote packt den Lebenden*. Hamburg: VSA-Verlag.
- (1997B): De la maison du roi à la raison d'État - Un modèle de la genèse du champ bureaucratique. *Actes de la recherche en sciences sociales*, no 118, Juin 1997, pp 55-68.
- (1998): Kritik av den skolastiske fornuft. *Sosiologisk tidskrift* no 1/2, 1998, pp 7-27.
- (2000) *Propos sur le champ politique*. Lyon: Presses Universitaires de Lyon.
- (2000A): Making the economic habitus - Algerian workers revisited. *Etnography* vol 1, no 1, pp 17-41. London: SAGE Publications.
- (2000B): *Die zwei Gesichter der Arbeit - Interdependenzen von Zeit- und Wirtschaftsstrukturen am Beispiel einer Ethnologie der algerischen Übergangsgesellschaft*. Konstanz: UVK Universitätsverlag Konstanz.

- (2000C): *Das religiöse Feld - Texte zur Ökonomie des Heilsgeschehens*. Konstanz: UVK Universitätsverlag Konstanz.
- (2000D): *Les structures sociales de l'économie*. Paris: Seuil.
- (2001): *Science de la science et réflexivité*. Paris: Raisons d'agir Editions.
- (2001A): *Langage et pouvoir symbolique*. Paris: Seuil.
- (2002): *Interventions, 1961-2001 - Science sociale & action politique*. Marseille: Agone.

BOURDIEU, P., BOLTANSKI, L., de SAINT MARTIN, M., MALDIDIER-PARGAMIN, P. (1981): *Titel und Stelle - Über die Reproduktion sozialer Macht*. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt.

BOURDIEU, P. et al. (1993): *La misère du monde*. Paris: Seuil

- (1997): *Das Elend der Welt*. Konstanz: UVK Universitätsverlag Konstanz
- (1999): *The Weight of the World*. Cambridge: Polity Press

BOURDIEU, P. & PÉCSELI, B. (1995): La misère du monde - og sociologiens kald, interview in *Social Kritik* no 37/1995, pp 5-15.

BOURDIEU, P. & RAPHAEL, L. (1999): On the Relationship between Sociology and History in Germany and France, in ENGELSTAD, F. & KALLEBERG, R. *Social Time and Social Change - Perspectives on Sociology and History*. Oslo: Scandinavian University Press. [engelsk oversættelse af *Actes de la recherche en sciences sociales*, no 106-107, Mars 1995, pp 108-122.]

BRANTE, T. (1997): Kausal realism och sociologi, in L. HANSEN et.al (red.) *Sociologi I Tiden*. Göteborg: Daidalos.

BREDSORFF, N. (2002): *Diskurs og Konstruktion*. København: Forlaget Sociologi.

BROADY, D. (1991): *Sociologi och Epistemologi*. Stockholm: HLS Förlag.

CHAMPAGNE, P. (1991): Die öffentliche Meinung als neuer politischer Fetisch, in *Berliner Journal für Soziologie*, no. 4, pp 517-526.

COLEMAN, J (1986): Social Theory, Social Research, and a Theory of Action. *American Journal of Sociology*, 91 pp 1309-1335.

- (1991): Prologue - Constructed Social Organization, in BOURDIEU, P. & COLEMAN, J.S. (eds) *Social theory for a Changing Society*. Colorado/Oxford: Westview Press.

FLYVBJERG, B. (1991): *Rationalitet og magt*, I og II. København: Akademisk Forlag.

HAMMERSHØJ, L.G. (2000): *Filosofisk socialkonstruktivisme*. København: Sociologisk Institut.

HENCKEL, O. & SCHMIDT, M-C. (2001): *FVU - En elevator til paradiset?* Roskilde Universitetscenter: Specialeafhandling Socialvidenskab, juni 2001.

JOHNSON, R. (1993): Pierre Bourdieu on Art, Literature and Culture, in BOURDIEU, P. *The Field of Cultural Production*, pp 1-25. Cambridge: Polity Press.

LATOURE, B. (1995): *La métier de chercheur - Regard d'un anthropologue*. Paris: INRA Collection Sciences en questions.

MATHIESEN, A. (1999A): Blomsten af dansk kvalifikationsforskning, in ERIKSEN, T.R. m.fl. (red.) *Kvalifikationer - Definitioner af ord eller relationer mellem mennesker og deres betingelser*, pp 11-75. København: Munksgaards Forlag.

- (1999): 'Praktiske' diskursanalyser - en analysemodel for 'de kulturelle og politiske processers handlesammenhænge, in MATHIESEN, A. (red.) *Projektarbejde i praksis - Om uddannelsesproblemer i 1990'ernes Danmark* pp 17-43. København: Unge Pædagoger.
- (2000): *Uddannelsernes sociologi - i velfærdsstaten under forandring*. København: Christian Ejlers Forlag.
(litteraturliste på www.ejlers.dk/mathiesen)
- (2000A): Et kritisk socialhistorisk perspektiv på uddannelserne i Danmark, in BJERG, J. (red) *Pædagogik - en grundbog til et fag*, 2. rev. udg. pp 569-613. København: Hans Reitzels Forlag.
- (2001): Verdens elendighed er omfattende og velorganiseret, *Dansk Sociologi* no. 2, pp 89-95.
- (2002): *Rapport fra FELTANALYSE-specialeworkshop'en på Socialvidenskab*. RUC: Institut for Samfundsvidenskab & Erhvervsøkonomi.

PINTO, L. (1999): Theory in Practice, in SHUSTERMAN, R. (ed.) *Bourdieu - A Critical Reader* pp 94-112. Oxford: Blackwell.

SCHULTHEIS, F. (2000): Initiation und Initiative. Entstehungskontext und Entstehungsmotive der Bourdieuschen Theorie der sozialen Welt, in BOURDIEU, P. *Die zwei Gesichter der Arbeit - Interdependenzen von Zeit- und Wirtschaftsstrukturen am Beispiel einer Ethnologie der algerischen Übergangsgesellschaft* pp 165-184. Konstanz: UVK Universitätsverlag Konstanz.

STEINMETZ, G. (1999): Introduction - Culture and the State, in STEINMETZ, G. (ed.) *State/Culture. State-Formation after the Cultural Turn*, pp 1-49. New York: Cornell University Press

RESEARCH PAPERS from the Department of Social Science

To obtain a copy:

The papers can be downloaded free from the following address:

<http://www.ssc.ruc.dk/>

Paper-ready copies can also be obtained at a price of 40 DKK

Request and order for paper-ready copies can be made to the following address:

Secretary Janni Villadsen

Department of Social Sciences

Roskilde University

P.O box 260

4000 Roskilde

Phone +45 4674 2597

Fax + 45 4674 3080

Research Paper no. 1/00

Birgit Jæger
SCOT in Action

Research Paper no. 2/00

Leopold Galicki
Det Sociologiske Værksted

Research Paper no. 3/00

Anders Mathiesen
Nyliberalismen – og de 'stærke'
ledere

Research Paper no. 4/00

Eva Sørensen & Jacob Torfing
Kompetenceudvikling i Danmark

Research Paper no. 5/00

Susana Borrás
Science, technology and innovation
in European Politics

Research Paper no. 6/00

Lars A. Engberg
Social housing in Denmark

Research Paper no. 7/00

John Andersen
Køn, klasse og ligestilling

Research Paper no. 8/00

Anne Reff Pedersen, Svend Bayer og
Nina Middelboe
En præsentation af KIT
- At arbejde med kvalitative interview
via lyd

Research Paper no. 9/00

Povl A. Hansen och Göran Serin
Industrins teknologistruktur i
Öresundsregionen

Research Paper no 10/00

Jesper Jespersen
ØMUéns politiske økonomi

Research Paper no 11/00

Jesper Jespersen
Makroøkonomisk teori og ØMUén

Research Paper no 12/00

Lars Fuglsang
Three perspectives in science,
technology and society studies (STS)
in the policy context

Research Paper no 13/00

Jacob Torfing
Velfærdsstatens diskursivitet

Research Paper no 14/00

Christel Stormhøj
Feminist politics after
poststructuralism

Research Paper no 15/00

Anders Chr. Hansen
Critical Assumptions in Estimation
of Non-Renewable Resource Capital
Consumption

Research Paper no 16/00

Anders Chr. Hansen
Environmental Kuznets Curves
and some Danish Experiences

Research Paper no 17/00

Ada Scupola
Marketing In the Electronic
Marketplace: A Complementarity
Approach

Research Paper no 18/00

Povl A. Hansen & Göran Serin
Lavteknologiske produktioner,
materialer, innovationer og
konkurrenceevne.
- eksempler fra den danske
metalemballageindustri

Research Paper no 1/01

Karina Sehested
Investigating urban governance -
from the perspectives of policy
networks, democracy and planning

Research Paper no 2/01

Sven R. Larsson
Price stickiness and consumption
hedging

Research Paper no 3/01

Helle S. Andersen
What role does trust play in networks
steering?

Research Paper no 4/01

John Andersen
From Urban Movement to
negotiated Entrepreneurialism.

Research Paper no 5/01

Hans Aage
Transition til Demokrati og velstand

Research Paper no 6/01

John Andersen & Lars Bohn
Kgs. Enghave - by, beboere og trafik

Research Paper no 7/01

Bent Greve
Labour Market Issues in the
European Community

Research Paper no 8/01

Anders Chr. Hansen
Den grønne budgetreform I
Danmark

Research Paper no 9/01

Torben Bech Dyrberg
Foucault's overarching
Concept of power as governmentality

Research Paper no 10/01

Jesper Jespersen
John Maynard Keynes (1883-1946)
Århundredets makroøkonom

Research Paper no 11/01

Susana Borrás & Michael Kluth
Integration in times of instability:
Exchange rate and monetary co-
operation in Mercosur and the EU

Research Paper no 12/01

Ada Scupola
The Impact of Electronic Commerce
on Industry Structure-The Case of
Scientific, Technical and Medical
Publishing

Research Paper no 13/01

Udgået

Research Paper no 14/01

Jacob Alsted
Models of human motivation in
sociology

Research Paper no 15/01

Lars Bohn
Magt og demokrati

Research Paper no 16/01

Søren H. Jensen & John Andersen
The Orestadproject – urban
revitalisation?

Research Paper no 17/01

Anders Chr. Hansen
Den grønne budgetreform i Europa

Research Paper no 18/01

Birgit Jæger
Strengths and Weaknesses of
Constructivistic Studies of
Technology

Research Paper no 19/01

Torben Bech Dyrberg
Racist, nationalist and populist trends
in recent danish politics

Research Paper no 01/02

Anders Chr. Hansen
Overforbrug og bæredygtig udvikling

Research Paper no 2/02
Eva Sørensen
Netværksdemokratiet i byen

Research Paper no 3/02

Kampen om rummet
- om trafikpolitik og kvarterløft i
Kgs. Enghave

Research Paper no 4/02

Levevilkår og trafik i Kgs. Enghave
- resultater af en spørgeskema-
undersøgelse

Research Paper no 5/02

Sven R. Larson
Consumption Hedging as a
Means of Uncertainty Management

Research Paper no 6/02

Prof. Bent Greve
Is a supranational strategy for social
inclusion possible?

Research Paper no 7/02

Trine Nordgaard
Rum, magt og mobilitet